

มโนทัศน์พื้นฐานที่สำคัญของการวิจัยปฏิบัติการ สรุปได้ 7 ประการ คือ

1. การวิจัยปฏิบัติการเป็นการเชื่อมโยง 2 เรื่อง เข้าด้วยกัน คือแนวคิด (Ideal) ซึ่งทฤษฎี (Theory) ด้าน ๆ อยู่บนหอคอยงาช้าง (Ivory Tower) ไปสู่การปฏิบัติได้จริง (Practical) ซึ่งอยู่ล่างระดับรากหญ้า (Grass Root)

2. ผู้ปฏิบัติงาน คือนักวิจัย (Practitioners as a Researcher) ซึ่งอยู่ในองค์กรหรือชุมชนที่กำลังเผชิญสภาพการณ์การปฏิบัติงานที่เป็นปัญหาหรือข้อสงสัยที่คลุมเครือไม่กระจ่าง

3. เป้าหมาย คือ เพื่อแก้ปัญหา (to Solve Problem) และเพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานแบบมืออาชีพ (to Improve Professional Practice)

4. หัวใจสำคัญที่แฝงอยู่ในกระบวนการ (Process) ของวิจัยปฏิบัติการ คือ การมีส่วนร่วม (Participation) และความร่วมมือกัน (Collaboration) เพื่อนำไปสู่ความเกี่ยวพันกัน (Involvement) ของผู้เกี่ยวข้อง (Participants) ในองค์กรหรือชุมชนที่ดำเนินการวิจัย

5. การมีส่วนร่วม (Participation) ในการวิจัยเชิงปฏิบัติการ คือ การร่วมกันตระหนักในปัญหา (Awareness) วางแผน (Plan) ตัดสินใจ (Decision Making) ลงมือปฏิบัติ (Practice) ส่องสะท้อนตัวเอง (Reflection) และรู้สึกเป็นเจ้าของ (Sense of Belonging)

6. เป็นกระบวนการศึกษาค้นคว้าแบบวิวัฒน์ (Evolving) ที่ค่อยพัฒนาขึ้นเป็นลำดับจากจุดเล็ก ๆ (Small Scale) ของคนกลุ่มหนึ่งในประเด็นที่ไม่ใหญ่โตซับซ้อนเกินไป

7. จุดเด่นข้อหนึ่งของการวิจัยปฏิบัติการ คือ ผู้ปฏิบัติงานในฐานะนักวิจัยเมื่อได้ทำวิจัยแล้ว ผลวิจัยจะตอบสนองความต้องการของตนเอง ทำให้อยากศึกษาค้นคว้า และปรับปรุงพัฒนางานต่อไป (Self – reflective Inquiry)

การวิจัยปฏิบัติการเชิงปฏิบัติการ (Practical – deliberative Action Research) เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับความเข้าใจ และปรับปรุงพัฒนาวิธีการปฏิบัติงานซึ่งรูปแบบนี้ จะเน้นที่การให้เกิดการวิจัยขึ้นจากค่านิยมในการปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติงานเป็นผู้เริ่มโครงการ และบทบาทของผู้วิจัย คือ การกระตุ้น และช่วยให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดความเข้าใจและทำการปรับปรุงการปฏิบัติงาน เช่น

1. รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของ John Elliott จะเน้นวิธีการให้ผู้ปฏิบัติงานส่องสะท้อนการพัฒนาตนเองในมุมมองของ John Elliott เชื่อว่าการวิจัยปฏิบัติการจะนำไปสู่การปรับปรุงคุณภาพชีวิตที่ดีในสถานการณ์ทางสังคม

2. รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของ David Ebbutt ซึ่งเสนอว่าแนวทางที่ดีที่สุดในการคิดเชิงกระบวนการ คือ ลำดับขั้นตอนตามวงจรแห่งความสำเร็จ ไม่ใช่การดำเนินการแบบเกลียว

การวิจัยปฏิบัติการเชิงอิสระ (Emancipatory Action Research) เป็นการวิจัยปฏิบัติการที่เกี่ยวข้องกับการตอบสนองความต้องการขององค์กร โดยมีจุดประสงค์เพื่อสร้างความเข้าใจและปรับปรุงการปฏิบัติงาน โดยกลุ่มผู้วิจัยมีอิสระในการเผชิญหน้ากับปัญหา และร่วมมือกันแสวงหาวิธีการที่ดีที่จะแก้ไข แล้วสะท้อนตนเองจากผลการปฏิบัติ เช่น รูปแบบวิจัยปฏิบัติการของมหาวิทยาลัย Deakin หรือการวิจัยการปฏิบัติการตามรูปแบบของ Kemmis และคณะ ซึ่งมีความคิดว่า กระบวนการวิจัยปฏิบัติการมีลักษณะเป็นเกลียว (Spiral) ประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกตผล และการสะท้อนผล

กมล สุคประเสริฐ (2540, หน้า 8 – 9) ได้กล่าวถึงแนวคิดและปรัชญาของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

PAR คือ การวิจัยที่ศึกษาค้นคว้าแสวงหาความรู้ตามหลักการของการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์แบบเดิม ๆ ต่างกันเพียงว่า PAR นั้น มีวัตถุประสงค์มุ่งไปที่การแก้ปัญหาในการพัฒนา เป็นการวิจัยที่ดำเนินไปด้วยการมีส่วนร่วมของชุมชน ผู้ร่วมงานรวมทั้งในกระบวนการวิจัยและการมีหุ้นส่วนใช้ประโยชน์ของการวิจัย

PAR มุ่งช่วยกลุ่มคนผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้ลืมตาอ้าปากกับเขาได้ PAR เชื่อในความสามารถของมนุษย์ที่จะแก้ไขปัญหของตนเมื่อถึงคราวที่ตนจะต้องตัดสินใจว่า เขาควรจะทำอย่างไร เชื่อว่าการศึกษาคควรเป็นการศึกษาที่ให้ประชาชนมีความมั่นใจว่าเขาสามารถทำอะไรบางอย่างให้แก่ตนเองได้ และเชื่อว่าการศึกษาคควรเป็นการศึกษาที่ให้การเรียนรู้เป็นประโยชน์สูงสุดต่อคน เป้าหมายสูงสุดของ PAR คือ การช่วยประชาชนให้มีเป้าหมายและสนับสนุนเป้าหมายในการพัฒนาการของตนเอง

PAR เป็นกระบวนการวิจัยที่มีการปฏิบัติพลิกแพลง นำเอาการปฏิบัติกับการพิจารณาไตร่ตรองเพื่อการสะท้อนกลับรวมเข้าด้วยกันไปสู่การปรับปรุงแก้ไขอย่างมีเหตุมีผล โดยวิธีการทำให้การวิจัยเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและเป็นพื้นฐานสำหรับการปฏิบัติ และการพิจารณาไตร่ตรองเป็นผลสะท้อนต่อไป ทำให้เกิดเป็นมาตรฐานตามความต้องการด้านการเมือง การปกครอง การวัฒนธรรม สภาวะสังคม และสภาพเศรษฐกิจของชุมชน อาศัยการยอมรับของประชาชนในสิ่งที่ประชาชนมีอยู่และมีจริง อาศัยภูมิปัญญาที่ถูกต้องตามที่ประชาชนได้สืบทอดต่อเนื่องเป็นประสบการณ์อย่างหลากหลาย ดังนั้น PAR จึงเป็นการให้น้ำหนักต่อการเรียนรู้จากประสบการณ์เป็นอย่างมาก

PAR เป็นกระบวนการของการทำงานร่วมกัน อันต้องอาศัยการสืบสวนค้นคว้าหาปัญหา และข้อโต้แย้งร่วมกันเป็นกลุ่ม วิเคราะห์สาเหตุแห่งปัญหารวมกันเป็นกลุ่ม และเหนือสิ่งอื่นใด

ต้องปฏิบัติงานร่วมกันอย่างเป็นกลุ่มในการแก้ปัญหานั้น ๆ ทั้งในระยะสั้นและระยะยาว นอกจากนั้นแล้ว PAR ยังเป็นกระบวนการวิจัยที่ค่อนข้างจะลำเอียงไปในด้านกระบวนการทางประชาธิปไตย

PAR ยืนหยัดขึ้นมาได้ด้วยประชาชนผู้มีหัวใจเปี่ยมไปด้วยการวิจัยเพื่อแสวงหาความรู้ในการแก้ไขปัญหาของตน เป็นเครื่องมือช่วยเหลือคนยากจนและคนด้อยโอกาสการวางพื้นฐานของการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานพัฒนาทั้งหลายกับชุมชน นับเป็นการเอื้ออำนวยต่อกระบวนการที่จะปลดปล่อยให้ประชาชนแก้ปัญหของตนเองได้ตามความเชื่อว่า คนต้องพัฒนาตนเอง

แนวคิดพื้นฐานสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (กรมการศึกษา
นอกโรงเรียน, 2538, หน้า 11) ได้เสนอไว้ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการพลวัต (Dynamics) และมีชีวิต การวิจัยจะเริ่มต้นจากสภาพการณ์ที่เป็นจริงทำการค้นหาว่าปัญหาคืออะไร มีสาเหตุจากอะไร จากนั้นจึงมุ่งไปยังจุดที่ควรจะเป็นอนาคต ซึ่งไม่สามารถคาดการณ์ได้ ดังนั้น กระบวนการวิจัยจึงมีลักษณะยืดหยุ่นและปรับเปลี่ยนได้ ไม่สามารถกำหนดเวลาที่แน่นอนได้ และไม่มีการกำหนดกิจกรรมไว้ล่วงหน้า
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจะประสบผลสำเร็จได้ เมื่อผู้วิจัยและบุคคลที่เกี่ยวข้องมีความเชื่อว่า ทุกคนมีศักยภาพความสามารถในการคิดและทำงานร่วมกันได้ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีความสำคัญเช่นเดียวกับภูมิปัญญาของผู้วิจัย นักวิชาการ หรือนักพัฒนาและทุกอย่างในชุมชน ได้แก่ ทรัพยากร ความรู้ ความชำนาญที่มีอยู่และที่จะหามาได้ในอนาคตจะต้องได้รับการจัดสรรอย่างเท่าเทียมกัน
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะต้องเริ่มจากความรู้สึกร่วมกันของบุคคลที่มีต่อปัญหาหรือความต้องการของชุมชน จากนั้นจึงนำไปสู่การสร้างความเข้าใจและการกระทำที่ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อตนเองและชุมชน ทั้งในด้านมิติแห่งปัญญา จิตใจและกายภาพ
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่ดำเนินอย่างต่อเนื่องและไม่สิ้นสุดใน 1 วงจร แต่เป็นเพียงการเริ่มเพื่อนำไปสู่วงจรใหม่ ซึ่งเป็นวงจรที่ประกอบด้วย การแสวงหาความรู้และการกระทำ

นอกจากนี้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) ยังเป็นระเบียบวิธีการวิจัยที่ดำเนินการเกี่ยวกับการพัฒนา ประกอบด้วยคำสำคัญ คือ การมีส่วนร่วม (Participation) และการปฏิบัติ (Action) จาก 2 คำนี้ เมื่อนำวิธีการวิจัยมาเปรียบเทียบกับระเบียบการวิจัย 2 ประเภท คือ การวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการ

(Action Research) สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2543, หน้า 23 อ้างถึงใน ผ่องพรรณ ทรัพย์มงคลกุล, 2543, หน้า 187) กล่าวว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยที่จัดอยู่ในลักษณะของสิ่งที่จะศึกษา วิธีการศึกษาหรืองานวิจัยและพัฒนา (Research and Development) โดยน่าจะมาจากการวิจัย 2 ลักษณะคือ การศึกษาวิจัยเกี่ยวกับชุมชนในลักษณะให้ชุมชนมีส่วนร่วม (Participatory Research) กับ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ส่วนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) เป็นการวิจัยเกี่ยวกับชุมชนที่พัฒนาจากการใช้เทคนิคจัดเก็บข้อมูล โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant Observation) ที่นักมานุษยวิทยามักจะใช้ โดยการเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชน สังเกตพฤติกรรมในขณะร่วมกิจกรรม โดยทำตัวเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนหมู่มากที่ทำการศึกษารวมอย่างเป็นระบบ เน้นการให้ความสำคัญกับข้อมูลและความคิดเห็นของกลุ่มเป้าหมายและมีการจัดเก็บข้อมูลแบบการสื่อสารสองทาง (Two – way Communication) ในลักษณะแลกเปลี่ยนข่าวสารกันจากการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและเป็นการวิจัยเพื่อให้ชุมชนได้คิดและพัฒนาตนเอง ส่วน พัทธนี นาคประชา และ อเล็กซานดรา สตีเฟน (Alexandra Stephen) แห่งองค์กร Food and Agriculture Organization of the United Nation Office for Asia and the Pacific (สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2543, หน้า 24 อ้างถึงใน ผ่องพรรณ ทรัพย์มงคลกุล, 2543, หน้า 188) เขียนในหนังสือ “Taking Hold of Rural Life” แปลโดย สุนทร สุนันทชัย และวิศนี ศิลตระกูล ได้ให้ความหมายของการวิจัยแบบมีส่วนร่วมไว้ว่า “เป็นกระบวนการค้นคว้าร่วมกันของเพื่อนร่วมงานวิจัยในการศึกษาสถานการณ์ การเก็บรวบรวมข้อมูลและร่วมเรียนรู้ไปด้วยกัน เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการเชิงสะท้อนให้เห็นภาพอันถูกต้องและแท้จริงของชีวิตในหมู่บ้าน การวิจัยแบบมีส่วนร่วมยังชี้ให้เห็นวิถีทางในการแก้ไขที่เหมาะสมกว่าได้อีกด้วย”

หลักการสำคัญ

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ยึดหลักสำคัญดังนี้ (Tandon, 1988 อ้างถึงใน กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2538, หน้า 3)

1. ให้ความสำคัญและเคารพต่อภูมิความรู้ของชาวบ้าน โดยยอมรับว่าเป็นความรู้ที่มีคุณค่าและสามารถใช้เป็นหนทางแก้ปัญหาการดำรงชีวิตของเขาได้
2. ปรับปรุงความสามารถและศักยภาพของชาวบ้าน ด้วยการส่งเสริมยกระดับและพัฒนาความเชื่อมั่นในตัวเอง ให้สามารถวิเคราะห์สถานการณ์ปัญหาของเขาเอง
3. ให้ความรู้ที่เหมาะสมแก่ชาวบ้าน ให้สามารถรับและเข้าใจสิ่งที่เกิดขึ้นในสังคมของเขา และนำความรู้ไปใช้อย่างเหมาะสม

4. สนใจปรัทศน์ของชาวบ้าน คือการเปิดเผยให้มองเห็นความถามที่ตรงกับปัญหาของชาวบ้าน

5. ปลดปล่อยความคิด ให้ชาวบ้านหรือคนยากจนทุกคนได้ใช้ความคิดเห็นของตนอย่างเสรี

นอกจากนี้ Kemmis และ Wilkinson ได้อธิบายถึงหลักการและคุณลักษณะพื้นฐานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมดังนี้ (ผ่องพรรณ ทรัพย์มงคลกุล, 2543, หน้า 187)

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการทางสังคมที่เชื่อว่ากระบวนการ พัฒนาปัจเจกชนกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางสังคมเป็นไปอย่างสัมพันธ์กัน
2. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยที่เน้นการมีส่วนร่วมของทุกคนในกลุ่ม เป็นเจ้าของการวิจัยร่วมกัน ทุกคนมีส่วนร่วมพิจารณาในการจัดการใช้ความรู้ ความคิดของตนเพื่อการเปลี่ยนแปลง รวมทั้งเรียนรู้ที่จะสะท้อนความคิด – วิพากษ์ในสิ่งที่ได้กระทำร่วมกัน โดยถือว่าทุกคนมีสิทธิ มีศักยภาพและมีคุณค่าในตนเอง PAR ในอุดมคตินั้น หมายถึง สมาชิกในชุมชนมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัย ตั้งแต่การตกลงในใจการทำวิจัย การกำหนดปัญหา การเลือกวิธีเก็บข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การตรวจสอบข้อมูล การตัดสินใจปฏิบัติตามแผนและการวิเคราะห์ผลการปฏิบัติ
3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยที่เน้นการปฏิบัติ โดยเฉพาะที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ของคนในสังคม โดยมุ่งทำความเข้าใจวิธีการ ผลการปฏิบัติงานที่เป็นอยู่ศึกษาวิธีการพัฒนา ให้ดีขึ้น เรียนรู้วิธีการปฏิบัติและผลที่เกิดขึ้น
4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการวิจัยที่สร้างอิสรภาพและเสรีภาพทำให้ทุกคนเรียนรู้ที่จะแบ่งปันและร่วมกันสร้างสังคมที่เป็นธรรมและสงบสุขมากขึ้น
5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เน้นกระบวนการเชิงวิพากษ์ สะท้อนตนเอง (Self – reflection) ในขั้นตอนของการวิจัยทั้งก่อนและหลังการปฏิบัติ
6. เกลียขของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม จะสะท้อนถึงวงจรของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ต่อไปอีก เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติร่วมกัน

ลักษณะสำคัญ

เคมีส และวิลคินสัน (Kemmis & Wilkinson, 1988 cited in Creswell, 2002, pp. 609 – 610) ได้สรุปลักษณะที่สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 6 ประการ ดังนี้

1. เป็นกระบวนการทางสังคมที่นักวิจัยมีเจตนาขยายความสัมพันธ์ของบุคคลกับบุคคลอื่น ๆ เพื่อทำความเข้าใจว่าแต่ละบุคคลสร้างความสัมพันธ์หรือพฤติกรรมผ่านปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างไร

2. รูปแบบของการวิจัยเน้นการมีส่วนร่วม หมายความว่า แต่ละคนจะเกิดความเข้าใจในสิ่งที่ตนทำแล้วเสนอความรู้ความคิดเห็นสู่บุคคลอื่น รวมทั้งผลักดันให้เกิดการกระทำร่วมกัน

3. เป็นความร่วมมือในการปฏิบัติร่วมกัน เพราะการวิจัยจะมีความสมบูรณ์ต้องเกิดจากการกระทำของผู้ที่เกี่ยวข้อง มีการปฏิบัติเพื่อขยายผลไปสู่ชุมชน หรือสร้างความรู้ให้กับองค์การทางสังคม เพื่อลดความไม่สมเหตุสมผล ความล้มเหลว และความไม่ยุติธรรมในการปฏิบัติหรือจากปฏิสัมพันธ์ที่ไม่น่าพึงพอใจ

4. การดำเนินงานไม่มีการบังคับ ทุกคนเป็นอิสระจากกฎเกณฑ์ที่ไม่เหตุผลและโครงสร้างที่ไม่ยุติธรรมซึ่งเป็นข้อจำกัดในการพัฒนาตนเอง

5. ช่วยให้ทุกคนที่เกี่ยวข้องมีความเป็นอิสระในตัวเอง จากข้อกำหนดต่าง ๆ เช่น สื่อภาษา และกระบวนการทำงาน เป็นต้น

6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมสามารถเกิดขึ้นซ้ำกันได้อีก โดยพิจารณาผลที่สะท้อนกลับและเหตุผลที่เหมาะสม เพราะเป็นกระบวนการที่มีจุดมุ่งหมายเพื่อนำการเปลี่ยนแปลงไปสู่การปฏิบัติ

เครสเวลล์ (Creswell, 2002, p. 614) ได้สรุปลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

1. มีจุดเน้นไปสู่การนำไปปฏิบัติ
2. การดำเนินการวิจัยมีการปฏิบัติร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้ที่เกี่ยวข้อง
3. เป็นความร่วมมือกันระหว่างนักวิจัยและผู้เข้าร่วมวิจัย
4. เป็นกระบวนการที่พลวัต (Dynamic Process) ของเกลียวปฏิสัมพันธ์ ที่มีกระบวนการย้อนกลับและนำไปสู่การพัฒนาขั้นต่อไป (Back and Forth) จากผลการสะท้อนของสิ่งที่ปัญหาการเก็บรวบรวมข้อมูลและการปฏิบัติ
5. การพัฒนาผลการดำเนินงานต้องสามารถปฏิบัติได้
6. มีการนำเสนอผลการวิจัยต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง เช่น โรงเรียนในท้องถิ่น ชุมชน และบุคลากรทางการศึกษา เป็นต้น

สมโภชน์ อเนกสุข (2548, หน้า 18) สรุปว่า ลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมประกอบด้วย การวางแผน การปฏิบัติ การสังเกต การสะท้อนผลการปฏิบัติ และการปรับปรุงแผนเพื่อนำไปปฏิบัติในวงจรช่วงต่อไปจนกว่าจะได้รูปแบบของการปฏิบัติงาน

ที่พึงพอใจซึ่งกระบวนการวิจัยต้องมีความยืดหยุ่นสูง มีความเป็นพลวัต ไม่จำเป็นต้องดำเนินงานเชิงเส้นตรงสามารถทำการวิจัยซ้ำกันได้อีก โดยพิจารณาจากผลสะท้อนกลับ ซึ่งจะเป็นข้อมูลสำหรับการพัฒนาแผนงานและกระบวนการวิจัยลำดับต่อไป

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีคุณลักษณะเฉพาะที่เป็นจุดเด่นของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีดังนี้ (กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2538, หน้า 2 – 3)

1. คำถามการวิจัย (Research Question) ไม่มีคำถามวิจัยที่ชัดเจนกำหนดไว้ก่อน โดยนักวิจัยภายนอก แต่คำถามวิจัยจะมีจุดกำเนิดจากปัญหาในกลุ่ม ซึ่งกลุ่มจะสามารถกำหนดคำถามวิจัยที่นำไปสู่การศึกษาและปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหา และอาจปรับเปลี่ยนได้อีกในระหว่างดำเนินการวิจัย

2. การเก็บข้อมูลด้วยเทคนิคสามเส้า (Triangulation) เป็นการเก็บข้อมูลใช้เสริมความเที่ยงตรง และความน่าเชื่อถือของการวิจัย ซึ่งใช้เทคนิคสามเส้ามีหลายระดับดังนี้

2.1 การใช้กลุ่มวิจัยสหวิทยาการ สมาชิกในกลุ่มวิจัยควรประกอบด้วยผู้มีประสบการณ์และผู้เชี่ยวชาญจากต่างสาขา เพื่อให้สามารถมองเห็นปัญหาและแนวทางการศึกษาได้ครอบคลุมทุกแง่มุมและลึกซึ้ง และถือเป็นการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน

2.2 ใช้ความหลากหลายของกลุ่มข้อมูล โดยเน้นข้อมูลเชิงคุณภาพมากกว่าข้อมูลเชิงปริมาณจากแหล่งข้อมูลหลากหลาย ทั้งจากคน เหตุการณ์ และสถานที่ ควรทำการตรวจสอบข้อมูลต่าง ๆ ที่จะยืนยันซึ่งกันและกันเพื่อประกันความเชื่อถือได้

2.3 ใช้ความหลากหลายของเทคนิคการเก็บข้อมูลใช้เทคนิคหลากหลายวิธีผสมกัน

3. การวิเคราะห์ข้อมูลและนำเสนอ เลือกใช้วิธีที่ทุกคนเข้าใจและมีส่วนร่วมได้ เช่น การจัดลำดับความสำคัญ การใช้แผนผังชนิดต่างการเขียนลำดับเหตุการณ์ ผลการวิเคราะห์ควรนำเสนอในแต่ละคราว การนำเสนออาจเป็นรายงาน หรือนำเสนอในลักษณะที่ไม่เป็นทางการ เช่น การเสวนาที่ทุกคนมีส่วนร่วมในการคิด วิพากษ์ สรุปท้ายความรู้ และผลการวิจัยเป็นของคนทุกคนและได้รับการยอมรับร่วมกัน

4. บทบาทของนักวิจัยภายนอก คือ นักวิจัยที่มีบทบาทซับซ้อนมากกว่าผู้วิจัยที่เป็นกลุ่มคนใน เพราะไม่เพียงแต่เก็บข้อมูลตามแผนที่กำหนด แต่จะมีสถานภาพเป็นทั้งผู้มีส่วนร่วม (Participant) และผู้ประสานงาน (Facilitator) ในกิจกรรมทั้งปวง คือเป็นผู้กระตุ้นหรือตัวเร่งให้กิจกรรมดำเนินไปด้วยดี นักวิจัยภายนอกจึงต้องมีลักษณะเฉพาะตัว มีประสบการณ์ทำงานภาคสนาม มีมนุษยสัมพันธ์ และมีเจตคติเชิงสร้างสรรค์ ในการทำงานท่ามกลางความขัดแย้งที่อาจจะเกิดขึ้นได้ กิจกรรมต่าง ๆ ที่นักวิจัยต้องรับผิดชอบมีความหลากหลายผสมผสานทั้งงานของนักวิจัยและนักพัฒนา

5. ประเด็นในเรื่องความเที่ยงตรงของงานวิจัย ประเด็นของความเที่ยงตรง (Validity) ในกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับความรู้ที่ได้จากกระบวนการของกลุ่มศึกษาทำความเข้าใจและการปฏิบัติของตนเองนั้นเป็นความรู้ที่สะท้อนความเป็นจริงที่ยอมรับกันว่าเชื่อถือได้ เพราะเชื่อมั่นในกระบวนการมีส่วนร่วมของกลุ่มศึกษาว่า จะได้รับองค์ความรู้ที่ตรงความเป็นจริง อย่างไรก็ตาม มีวิธีการในการควบคุมความเที่ยงตรง ได้แก่ การใช้เทคนิคสามเส้าเพื่อตรวจสอบและเสริมความน่าเชื่อถือของข้อมูล การเสริมความแกร่งของความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา โดยกระบวนการที่เข้มแข็งของการสะท้อนความคิด วิพากษ์ตนเองในการปฏิบัติซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการสร้างความรู้ที่ผ่านการกลั่นกรองจากทั้งความคิดและประสบการณ์ของการปฏิบัติการเสริมความเที่ยงตรงเฉพาะหน้า โดยการนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาย้อนกลับให้สมาชิกกลุ่มศึกษาร่วมกันวิเคราะห์ ตีความและแปลความหมายเรื่องราวของตนเอง นอกจากนี้การให้ความสำคัญที่เน้นกระบวนการ ในการกระตุ้น และการปลุกเร้าพลังกลุ่มเพื่อเร่งให้เกิดการเปลี่ยนแปลงจะเป็นการเสริมความเที่ยงตรง

ลักษณะเด่น 10 ประการของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) มีดังนี้ (กรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ, 2538, หน้า 4 – 8)

1. เป็นการสร้างองค์ความรู้โดยการผสมผสานระหว่างความรู้จากนักวิชาการ กับความเป็นพื้นบ้าน เป็นการเรียนรู้ร่วมซึ่งค่อย ๆ ขยับขยายจากการมีส่วนร่วมเป็นบางส่วน จนการมีส่วนร่วมเต็มรูปแบบระหว่างชาวบ้านกับนักวิจัย และสร้างความรู้สึกร่วมกัน ผสมผสาน ทฤษฎีกับการปฏิบัติให้เกิดความรู้ใหม่

2. รูปแบบของความรู้ที่ได้จากการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นลักษณะ ปฏิสัมพันธ์และสหวิทยาการ ซึ่งเป็นวิถีชีวิต เป็นปรัชญาทางจิตที่รวมเอาความอยากรู้อยากเห็น เข้ากับการเปิดใจกว้าง การผจญภัยเข้ากับการค้นพบสิ่งใหม่ เป็นความต้องการที่จะเสริมความรู้ แก่ตนเอง โดยผ่านวิธีการใหม่เป็นการมุ่งมั่นว่าการค้นพบสิ่งใหม่ หมายถึง การเปิดหนทางใหม่ การเป็นสหวิทยาการ ไม่ใช่การเรียน แต่จากการปฏิบัติเป็นผลของการฝึกฝนอย่างต่อเนื่องและทำงานอย่างเป็นระบบ ที่นำไปถึงรูปแบบความคิดที่ยืดหยุ่นมากขึ้น

3. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการลงมือกระทำทำให้ความเข้าใจกันนั้น ออกมาเป็นรูปธรรม เป็นความจริงจึงเป็นการสะท้อนความคิด ลงมือปฏิบัติและสะท้อนความคิด แล้วลงมือปฏิบัติ จึงเท่ากับการทบทวนความคิด หรือสะท้อนความคิดของตนเองแล้วนำไปลงมือปฏิบัติ แต่ก็มีคามหมายทางจิตวิทยาที่ทำให้บุคคลตระหนักถึงการที่ตนเองเป็นที่พึงแห่งตน

4. การลงมือปฏิบัติการความรู้หรือใช้ความรู้ลงสู่การปฏิบัติ เป็นการให้การศึกษา แก่ประชาชนในท้องถิ่น โดยวิธีการเรียนที่เน้นความรู้ที่เป็นทฤษฎีหรือการวิเคราะห์วิจารณ์

5. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นกระบวนการเปิดเสรีที่ใช้ทรัพยากรอย่างมีประสิทธิภาพและเป็นประสิทธิผล โดยการสร้างความรู้จากวิธีการและความรู้ที่มีอยู่โดยไม่พยายามแยกหรือจำกัดขอบเขตสิ่งใด ทุกความคิดเห็นจะได้รับการรับฟังและยอมรับ เป็นการให้โอกาสทุกคนได้เรียนรู้

6. กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นสิ่งที่มีตัวตน มีชีวิตรูปร่าง เป็นกระบวนการต่อเนื่องที่ไม่มีเวลาจำกัด เป็นรูปแบบเปิดที่ไม่สามารถกำหนดแผนการล่วงหน้า ไม่สามารถทำนายผลล่วงหน้าได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์ การเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา ตามกระแสที่นักวิจัยเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชน และเลื่อนไหลไปตามความขึ้นลงของสถานการณ์ โดยไม่ทฤษฎีตายตัว ไม่กฎเกณฑ์ทางวิทยาศาสตร์หรืออุดมการณ์เป็นกรอบ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการนำเสนอการเปลี่ยนแปลงจุดเน้น จากข้อสรุปและผลการวิจัย มาเป็นการเน้นที่กระบวนการและบริบทแทน นักวิจัยภายนอกจำเป็นต้องมีความรู้ และมีความผูกพันต่อกลุ่มชาวบ้านรวมทั้งความสนใจของเขา นักวิจัยภายนอกจึงเป็นแค่ผู้บริหารและผู้ช่วยเหลือ มากกว่าเป็นผู้ควบคุมหรือผู้กำหนด โครงการวิจัย

7. สร้างความตระหนักถึงความเป็นตัวของตัวเอง (Self Awareness) การสร้างความตระหนักในคนให้เกิดขึ้นกับประชาชนได้นั้น จะต้องเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นในกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมซึ่งจะช่วยให้ประชาชนเกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง พัฒนาอัตมโนทัศน์ (Self Concept) ของประชาชน เน้นเป้าหมายที่จะปรับปรุงความเป็นมนุษย์ของตน

8. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นสังคมนิเวศน์ (Ecological Society) มีความเป็นชุมชน (Community) เป็นแหล่งที่สำคัญที่บุคคลจะสามารถโยงอดีตปัจจุบันและอนาคตเข้าด้วยกันในการวางแผนที่จะควบคุมเป้าหมายชีวิตของตน

9. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการมองอนาคต (Future Oriented) นักวิจัยจะต้องรู้วิธีการสร้างจากสำหรับการเรียนรู้ในชุมชน

10. PAR เชื่อว่า อิสรภาพของมนุษย์มีความสำคัญที่สุด มนุษย์มีสิทธิและอำนาจที่จะแสวงหาอิสรภาพแก่ตนเองด้วยการปลดปล่อยตนเอง (Self Emancipation) และการปลดปล่อยที่แท้จริงจะได้จากการที่ทุกคนมีส่วนร่วมสร้างสังคมใหม่ ที่ประชาชนทุกคนเป็นผู้กระทำโดยอาศัยความรู้ที่เขาสร้างขึ้นเอง

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นวิธีการเรียนรู้จากประสบการณ์ โดยอาศัยการแบ่งส่วนร่วมอย่างแข็งขันจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมวิจัย นับตั้งแต่การระบุปัญหา การดำเนินการ การติดตามผล จนถึงขั้นประเมินผล ปฏิบัติการ (Action) หมายถึง กิจกรรมที่โครงการวิจัยต้องการจะดำเนินการอาจเป็นเรื่องพัฒนาแหล่งน้ำ พลังงานหรือภาวะโภชนาการ ส่วนใหญ่แล้วปฏิบัติการมักเป็นกิจกรรมที่เกี่ยวกับการพัฒนาด้านใดด้านหนึ่ง การมีส่วนร่วม

(Participatory) หมายถึง การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่ร่วมกิจกรรมการวิจัยในการวิเคราะห์สภาพปัญหา หรือสถานการณ์อันใดอันหนึ่ง แล้วร่วมในกระบวนการตัดสินใจและดำเนินการจนสิ้นสุดการวิจัย การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม คือ การนำแนวคิด 2 ประการนี้ มาผสมผสานกัน

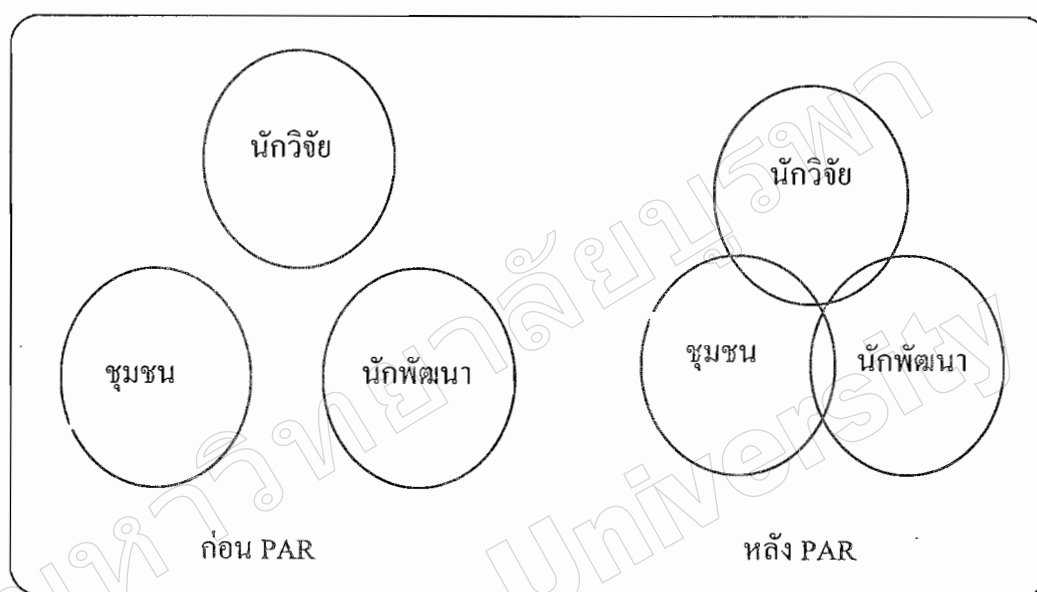
โดยปกติ การวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) หมายถึง กระบวนการที่ผู้วิจัยได้เลือกกิจกรรมอย่างใดอย่างหนึ่งว่าดี เหมาะสม ตามความรู้ความเข้าใจของผู้วิจัยมาดำเนินการปฏิบัติเพื่อทดลองว่า ใช้ได้หรือไม่ ประเมินความเหมาะสมในความเป็นจริง ควบคุมแนวทางปฏิบัติการ แล้วนำผลมาปรับปรุงปฏิบัติการเพื่อนำไปทดลองใหม่จนกว่าจะได้ผลเป็นที่น่าพอใจนำไปใช้และเผยแพร่ได้ การวิจัยขั้นนี้ถือต่อการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานเมื่อผู้วิจัยได้ข้อมูลใหม่เพิ่มขึ้น ทำให้รูปแบบการวิจัยยืดหยุ่นได้ การวิจัยเชิงปฏิบัติการอาจเป็นแบบมีส่วนร่วมหรือไม่ก็ได้ (สุภาภักดิ์ จันทวานิช, 2542, หน้า 68) ส่วนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม (Participatory Research) ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ชุมชนหรือชาวบ้านร่วมรับรู้ และใช้ประโยชน์ด้วย ชาวบ้านเป็นผู้ร่วมกำหนดปัญหาของชุมชน และดูทางแก้ไขปัญห ชาวบ้านเป็นผู้ตัดสินใจและยืนยันเจตนารมณ์ที่จะแก้ไขปัญหานั้น กระบวนการวิจัยดำเนินไปในลักษณะการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชาวบ้านกับผู้วิจัยเพื่อให้ได้ข้อสรุปเป็นขั้น ๆ อาจกล่าวได้ว่า ขบวนการสังเคราะห์ข้อสรุปมีลักษณะเชิงวิภาษวิธี (Dialectic) ชาวบ้านจะค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพในการแก้ไขปัญหาของชุมชน ชาวบ้านจะค่อย ๆ เรียนรู้ด้วยตัวเอง ด้วยวิธีการวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้ ข้อมูลที่ได้จะมีความชัดเจน สะท้อนความคิดอ่านของชาวบ้านตลอดจนนิสัยใจคอ ความต้องการและแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเขา อย่างไรก็ตามข้อมูลเหล่านี้อาจไม่ได้นำไปสู่ปฏิบัติการโดยตรงก็ได้

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นแนวทางวิจัยที่ต่างไปจากการวิจัยเชิงวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เพราะเน้นการยอมรับหรือความเห็นพ้องจากฝ่ายชาวบ้าน ในการวิจัยชนิดนี้นักวิจัยจะต้อง

1. ประเมินความสัมพันธ์ระหว่างผู้วิจัยกับชาวบ้านอยู่ตลอดเวลา
2. ทบทวนวัตถุประสงค์ของการวิจัยเป็นครั้งคราว เพื่อให้สอดคล้องกับความเห็นของชาวบ้าน อันจะนำไปสู่การมีส่วนร่วมอย่างแท้จริงและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

การวิจัยแบบ PAR ผู้วิจัยถือว่าชาวบ้านเป็นผู้รู้ดีเท่า ๆ กับนักวิจัยหรือนักพัฒนา ในการกำหนดปัญหา และการเลือกปฏิบัติการใด ๆ ก็ตามที่จะนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต

ปัญหาของการวิจัยจึงเริ่มจากชาวบ้านด้วย ไม่ใช่จากสมมติฐานของผู้วิจัย หรือนักพัฒนาแต่ฝ่ายเดียว จะเห็นว่าทั้งสามฝ่ายคือ ชาวบ้าน นักวิจัยและนักพัฒนา ต่างก็มีบทบาทเท่าเทียมกันในการร่วม กำหนดปัญหาและเลือกแนวทางปฏิบัติการ การวิจัยนี้จะเป็นการผสมผสานระหว่างความรู้ เชิงทฤษฎีและระเบียบวิธีของนักวิจัย เป้าหมาย และวัตถุประสงค์ของนักพัฒนา และความต้องการ กับความรู้ของชาวบ้าน

ภาพที่ 2 – 1 ความสัมพันธ์ระหว่างนักพัฒนา นักวิจัยและชุมชน ก่อนและหลังการวิจัย

แบบ PAR (สุภาวดี จันทวานิช, 2542, หน้า 70) อธิบายว่า วงกลมแต่ละวง คือ โลกทัศน์ ของแต่ละฝ่ายต่างกัน ไปตามกรอบแนวคิดที่ตนยึดถือหลังจากที่ได้มีการวิจัยเชิงปฏิบัติการ แบบมีส่วนร่วมแล้ว คนทั้งสามกลุ่มจะมี “โลกทัศน์ร่วม” และความเข้าใจร่วมกันในเรื่อง ของการพัฒนา สิ่งนี้เป็นรากฐานที่มำคัญยิ่งสำหรับความสำเร็จในการพัฒนา ความรู้ ความเข้าใจ ที่ได้จากการวิจัยจะเป็นจุดเริ่มต้นของการปฏิบัติการอย่างมีประสิทธิภาพ องค์กรเอกชนและ โครงการขนาดเล็กได้ใช้วิธีการเช่นนี้ได้ผลมาแล้ว

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นงานวิจัยที่มุ่งเพื่อการพัฒนาหรือการวิจัย เพื่อพัฒนา (Research and Development) ซึ่งนักพัฒนาพยายามใช้ในการแสวงหาวิธีช่วยเหลือ ผู้ด้อยโอกาสในสังคมให้มีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น และพบว่าการศึกษาวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม หรือ PAR นี้เป็นวิธีหนึ่งที่ได้ผล ธนาคารโลก และองค์กรอนามัยโลก ต่างก็ส่งเสริมและเสนอแนะ

ให้ใช้ โดยเน้นให้มีกระบวนการให้ศึกษาไปพร้อม ๆ กับการวิจัย (Community Education Participation: CEP) ซึ่งลักษณะเฉพาะของการวิจัยประเภทนี้ประกอบด้วย (กรมการศึกษา
นอกโรงเรียน, 2538, หน้า 10)

1. ข้อมูลที่ได้จากการวิจัยทุกขั้นตอนเป็นสิ่งที่ชุมชนร่วมรับรู้และได้ประโยชน์
2. ชุมชนเป็นผู้ริเริ่มกำหนดปัญหา และหาแนวทางในการแก้ปัญหา
3. ชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและยืนยันเจตนารมณ์ที่จะร่วมกันแก้ปัญหา
4. กระบวนการวิจัยจะดำเนินไปในลักษณะของการแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความ
ความคิดเห็นระหว่างชุมชนกับผู้วิจัย ซึ่งเป็นกระบวนการสังเคราะห์ที่มีลักษณะเชิงวิภาษวิธี
5. ชุมชนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองและค่อย ๆ พัฒนาศักยภาพในการแก้ปัญหของชุมชน
ซึ่งวิธีการวิจัยแบบนี้ข้อมูลจะมีความชัดเจนสะท้อนความคิดความต้องการและแบบแผนการดำเนิน
ชีวิตของชุมชน เป็นวิธียัดชาวบ้านเป็นศูนย์กลางหรือเรียกลักษณะการดำเนินงานจากล่างขึ้นบน
(Bottom – up Approach) แทนการดำเนินการแบบศูนย์กลางอยู่ที่รัฐหรือเรียกว่าจากบนลงล่าง
(Top – down Approach)

องค์ประกอบที่สำคัญ

องค์ประกอบที่สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มี 3 ประการ ดังนี้
(สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร, 2546, หน้า 49 – 52)

1. การมีส่วนร่วม (Participation) ของประชาชนเป็นหัวใจสำคัญของการพัฒนาและ
การแสวงหาความรู้ทั้งการพัฒนาและการแสวงหาองค์ความรู้
2. มีการกระทำ (Action) เป็นองค์ประกอบสำคัญ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
องค์ความรู้มีการเชื่อมต่อการปฏิบัติการหรือการได้มาซึ่งผลการวิจัยไปสู่การพัฒนาแบบวงจร
3. กระบวนการเรียนรู้ (Learning Process)

เป้าหมาย

เป้าหมายทั่วไปของการวิจัยปฏิบัติการ คือ เพื่อแก้ปัญหา (to Solve Problem) และ
เพื่อปรับปรุงการปฏิบัติงานแบบมืออาชีพ (to Improve Professional Practice) ในส่วนของ
การปรับปรุงการปฏิบัติงานนั้น Carr and Kemmis (1986 อ้างถึงใน สิทธิรัฐ ประพุทธนิตสาร,
2546, หน้า 52) กล่าวว่า มี 3 ประเด็นสำคัญ คือ

1. ปรับปรุงการปฏิบัติงาน
2. ปรับปรุงความเข้าใจในการปฏิบัติงานของผู้ปฏิบัติ
3. ปรับปรุงสภาพการณ์แวดล้อมของการปฏิบัติงาน

การปรับปรุงการปฏิบัติงาน เป็นแรงกระตุ้นที่เกิดขึ้นในตัวผู้ปฏิบัติที่ต้องการพัฒนาการปฏิบัติงานที่ผู้ปฏิบัติกำลังทำอยู่ให้ดีขึ้น มีประสิทธิภาพขึ้น หรือเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดี เช่น การหาวิธีสอนที่สามารถสร้างความคิดรวบยอดทางคณิตศาสตร์ได้ดี การพัฒนาวิธีการประชุม โรงเรียนให้ครูมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นมากขึ้น เป็นต้น นอกจากนี้การวิจัยปฏิบัติการยังเป็นกระบวนการที่นักวิจัยจะมีโอกาสทำความเข้าใจการปฏิบัติอย่างลึกซึ้ง มีเหตุผล และมีความละเอียดรอบคอบในขณะปฏิบัติงาน รวมทั้งยังเปลี่ยนแปลงสภาพการณ์แวดล้อม การปฏิบัติงาน เช่น วัฒนธรรมองค์กร ปฏิสัมพันธ์ระหว่างเพื่อนร่วมงาน บรรยากาศการทำงาน เป็นต้น ซึ่งเป้าหมายเหล่านี้ก็คือ การปรับปรุงการปฏิบัติงานให้ดีขึ้นอยู่เสมอนั่นเอง

เป้าหมายทั่วไปของการวิจัยปฏิบัติการ เมื่อนำมาใช้วิเคราะห์การจัดการศึกษาระดับโรงเรียนและระดับชั้นเรียนแล้ว จำแนกออกเป็นเป้าหมายอย่างย่อได้ 5 ประการ คือ

1. เป็นแนวทางระบุหรือจำแนกปัญหาที่เกิดขึ้นอย่างชัดเจน เพื่อนำไปใช้แก้ไขปรับปรุงสภาพการณ์การปฏิบัติงานในโรงเรียนหรือชั้นเรียน
2. เป็นแนวทางให้ครูพัฒนาตนเองและส่งเสริมให้ครูมีโอกาสรับรู้และพัฒนาทักษะวิธีการใหม่ ๆ ที่จำเป็นต่อวิชาชีพ และเป็นการเพิ่มพูนความสามารถในการวิเคราะห์สภาพการปฏิบัติงาน และการตระหนักในบทบาทหน้าที่ตนเองมากขึ้น
3. เป็นช่องทางสำหรับการเปลี่ยนแปลงการเรียนการสอนในชั้นเรียนให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น และเหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนที่มีความหลากหลายและแตกต่างกัน
4. เป็นแนวทางในความเข้าใจกันระหว่างครูผู้ปฏิบัติงานและนักวิจัย รวมทั้งอุดช่องว่างที่เป็นจุดอ่อนของการวิจัยการศึกษาทั่วไป
5. เป็นแนวทางในการแสวงหาทางเลือก และวิธีการที่เหมาะสมเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในโรงเรียนหรือชั้นเรียน

เป้าหมายของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ การส่งเสริมและช่วยเหลือบุคคลหรือชุมชนที่ด้อยโอกาสในสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ดังนั้นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงมีเป้าหมายดังนี้ (กรมการศึกษานอกโรงเรียน, 2538, หน้า 11)

1. เพื่อปลูกจิตสำนึกให้ผู้ด้อยโอกาสในชุมชน ได้ตระหนักถึงปัญหาของตนเองและเกิดความตระหนักในบทบาทความรับผิดชอบของตน มีส่วนร่วมแก้ปัญหาของตนเองและชุมชน
2. เพื่อดำเนินการวิจัยโดยเน้นการวิเคราะห์ การเก็บรวบรวมข้อมูล และการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างเป็นวิทยาศาสตร์ เพื่อช่วยในการตัดสินใจ การกำหนดปัญหาและแนวทางแก้ปัญหา
3. เพื่อร่วมกับชุมชนในการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง
4. เพื่อส่งเสริมการรวมกลุ่มและการทำงานร่วมกัน ในการแก้ปัญหาและการพัฒนาชุมชน รวมทั้งผลักดันให้กิจกรรมทั้งหมดดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

ขั้นตอนของกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม มีขั้นตอนในการดำเนินการ 5 ขั้นตอนดังนี้
(ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2543, หน้า 82)

1. ระยะก่อนทำวิจัย (Pre – Research Phase) ได้แก่

- 1.1 การคัดเลือกชุมชนและการเข้าถึงชุมชน
- 1.2 การบูรณาการตัวนักวิจัยเข้ากับชุมชน
- 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน

2. ระยะของการทำวิจัย (Research Phase) ได้แก่

- 2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
- 2.2 การฝึกอบรมทีมวิจัยท้องถิ่น
- 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งเกิดขึ้นในกระบวนการ PAR และกำหนดแนวทางแก้ไข
- 2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บข้อมูล
- 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล
- 2.6 การนำเสนอข้อมูลต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase) ได้แก่

- 3.1 การอบรมทีมงานวางแผนท้องถิ่น
- 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผนงาน
- 3.4 การแสวงหางบประมาณและหน่วยงานที่สนับสนุน
- 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ได้แก่

- 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติการอาสาสมัคร
- 4.2 การอบรมทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร

5. ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

- 5.1 การจัดตั้งทีมงานติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงานของหมู่บ้านขึ้นมาติดตาม

การดำเนินงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะ

- 5.2 เสนอผลการประชุมต่อที่ประชุมหมู่บ้าน

เคมีส และ โรบิน (Kemmis & Robin, 1990) กำหนดขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย การวางแผน (Planning) การกระทำ/ ดำเนินการ (Action) การสังเกตผล (Observation) การสะท้อน/ ทบทวน (Reflection)

การเทียบการวิจัยแบบดั้งเดิม กับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม พันธุ์ทิพย์ งามสุด (2540, หน้า 63 – 65) ได้เปรียบเทียบการวิจัยแบบดั้งเดิมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ตามตารางที่ 2 – 4

ตารางที่ 2 – 4 เปรียบเทียบการวิจัยแบบดั้งเดิมกับการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ประเด็นเปรียบเทียบ	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
รูปแบบ	เป็นพิมพ์เขียวที่กำหนดให้	เน้นกระบวนการที่ปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์
อุดมการณ์/ปรัชญา	เน้นกลุ่มคนชั้นสูง	เน้นกลุ่มคนที่ด้อยโอกาสในสังคม คนชายขอบ
จุดมุ่งหมาย	ไม่ผูกพัน ทำให้ได้ข้อมูลเพื่อตอบปัญหาการวิจัย	มีพันธกรณีระหว่างนักวิจัยกับชาวบ้านที่จะร่วมกันเพื่อสิทธิของมนุษย์
กรอบการวิจัย	กำหนดโดยนักวิจัยองค์การ	กำหนดโดยประชาชนในพื้นที่
จุดเน้น	วัตถุ เน้นการสร้างสิ่งของ	คน เริ่มที่คนเป็นหลัก ทำให้คนมีคุณค่า สร้างความภาคภูมิใจและกำลังใจ
เป้าหมาย	กำหนดไว้ล่วงหน้า	ปรับเปลี่ยนตามความต้องการของท้องถิ่น ตามเงื่อนไขความเหมาะสม
ยุทธวิธี	เน้นการวางแผนที่อ้างว่าชาวบ้านไม่สามารถวางแผนเองได้	เน้นการมีส่วนร่วม เชื้อมั่น ในความสามารถในการเรียนรู้ของตน
วิธีการ	เข้มงวดรัดกุม เน้นหลักการวิจัยเชิงปริมาณ มองมิติชุมชนที่ศึกษาและเทคโน โลยีหรือระเบียบวิธีการขั้นสูง	เรียบง่าย ใช้วิธีการที่ชาวบ้านรู้จักและถนัดมองชุมชนอย่างเป็นองค์รวมและให้เทคโนโลยีชาวบ้าน
การวิเคราะห์สถานการณ์	เน้นการย่อส่วน (Reductionism)	การมององค์รวม (Holistic Approach)
รูปแบบการพัฒนา	ควบคุม ชี้นำและให้แรงจูงใจเป็นวัตถุ เน้นการทำงานตามแผนและส่งเสริมวัฒนธรรมการพึ่งพา	ปลดปล่อย สร้างกำลังอำนาจในการคิดและต่อรองให้สำเร็จในสิ่งที่ได้กระทำ โดยมีแรงจูงใจคือความภูมิใจในศักดิ์ศรีของตนและเป็นการส่งเสริม การพึ่งตนเอง
ประเด็นเปรียบเทียบ	การวิจัยแบบดั้งเดิม	การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม
มองชาวบ้าน	เป็นผู้รับประโยชน์จากความสำเร็จของโครงการวิจัย	เป็นผู้ทำประโยชน์เป็นผู้ลงมือกระทำ โครงการสำเร็จ และมีส่วนร่วม
ผลลัพธ์	เน้นวัตถุที่เป็นผลผลิตของโครงการ เช่น รั้ว ถนน อาคาร เป็นต้น	ไม่เน้นวัตถุ แต่เน้นความสามารถของชุมชนเน้นการเรียนรู้ความพอใจความหลากหลาย กำลังใจและแรงใจของประชาชน

กระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ Kurt Lewin

กระบวนการของ Kurt Lewin มีการประยุกต์ใช้มากในการวิจัยเพื่อจัดการหรือทำการเปลี่ยนแปลงทางสังคมกระบวนการของ Lewin จะมีลักษณะเป็นลำดับการตัดสินใจแบบบันไดเวียน (Spiraling Decision) ซึ่งเริ่มต้นจากการสำรวจสภาพการณ์ปัจจุบัน แล้วกำหนดขอบเขตปัญหาให้ชัดเจน วางแผนแล้วลงมือปฏิบัติ และประเมินผลที่เกิดขึ้น ดังนั้นขั้นตอนปฏิบัติการวิจัยของ Lewin จึงประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ การวางแผน (Planning) การค้นหาความจริง (Fact – finding) การดำเนินการ (Execution) และการวิเคราะห์ผล (Analysis)

กระบวนการวิจัยปฏิบัติการจะเริ่มต้นด้วย

1. กำหนดแนวคิด (Idea) ที่ต้องการปรับปรุงหรือเปลี่ยนแปลงการปฏิบัติงานกลุ่ม ผู้ปฏิบัติงานจะร่วมกันพิจารณาว่าจะเริ่มต้นปรับปรุงในส่วนไหนของงาน สิ่งใดเป็นปัญหาที่แท้จริง และผลกระทบที่ตามมา แนวความคิดทั่วไปนี้เกิดขึ้นจากการสำรวจสภาพการณ์เบื้องต้น (Reconnaissance) ซึ่งผลที่ได้จากการสำรวจนี้ กลุ่มผู้วิจัยปฏิบัติการจะนำไปกำหนดเป็นแผนในการปฏิบัติ

2. ร่วมกันวางแผนทั่วไป (General Plan) กลุ่มร่วมกันพิจารณาว่าจะเริ่มต้นเปลี่ยนแปลง ณ จุดใดก่อนจะใช้วิธีการใดในการแก้ไขปรับปรุง บนพื้นฐานของความเป็นไปได้ และเป็นความสนใจร่วมกัน

3. กำหนดขั้นตอนการปฏิบัติ (Action Steps) เป็นการแตกแผนออกเป็นแผนย่อย ๆ ดังนี้

3.1 เริ่มต้นขั้นตอนแรกด้วยการเปลี่ยนแปลงวิธีการที่ใช้ในการปรับปรุงงานและต้องมองไปที่ผลที่คาดว่าจะได้รับก่อนที่จะเริ่มต้นด้วยความรอบคอบ และวางแผนการติดตามผลที่จะเกิดตามมา แล้วร่วมกันพิจารณาเพื่อประเมินว่าวิธีการนั้นสามารถปฏิบัติได้จริงเพียงใด ต้องมีการสะท้อนผลที่เกิดขึ้นในขั้นแรกนี้อย่างชัดเจน เพื่อเป็นสารสนเทศในการวางแผนขั้นตอนที่สอง หรือขั้นตอนต่อ ๆ

3.2 เริ่มดำเนินการปฏิบัติงานในแผนที่สั่ง แล้วติดตามตรวจสอบประเมินผลแล้วการวางแผนใหม่ไปเรื่อย ๆ ถ้ายังไม่ได้รับคำตอบ หรือปัญหายังไม่คลี่คลาย

ในกระบวนการวิจัยปฏิบัติการของ Kurt Lewin มีแนวคิดสำคัญ 3 ประการ ที่กลุ่มนักวิจัยต้องมีหรือได้กระทำ คือ

1. การอาศัยความร่วมมือกัน (Collaborative) โดยการปฏิบัติงานของกระบวนการวิจัยต้องอาศัยความร่วมมือจากกลุ่ม

2. การอาศัยความเคลื่อนไหวภายในกลุ่ม (Group Dynamics) โดยการปฏิบัติงานจะใช้กระบวนการกลุ่มมาเป็นเครื่องมือ

3. การสะท้อนผล ตามวงจรมันไดเวียน (Spiral of Reflective)

แนวคิดของ Lewin นี้มีอิทธิพลต่อการวิจัยปฏิบัติการของ Elliott และกลุ่มนักวิจัยของมหาวิทยาลัย Deakin โดยได้นำเอาวิธีการวิจัยปฏิบัติการแบบบันไดเวียนของ Lewin มาประยุกต์ใช้กับการวิจัยปฏิบัติการทางการศึกษาในประเทศออสเตรเลียในเวลาต่อมา

การวิจัยปฏิบัติการเริ่มต้นจากทางสังคมศาสตร์ และมีการแพร่หลายไปในวงการธุรกิจ อุตสาหกรรม สาธารณสุข การศึกษา ฯลฯ ซึ่งเป็นการยืนยันว่าการวิจัยปฏิบัติการสามารถนำไปใช้ในการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพ ประสิทธิภาพและประสิทธิผลการปฏิบัติงานในสาขาวิชาใด ๆ ก็ได้

มโนทัศน์สำคัญของการวิจัยปฏิบัติการ คือ การเชื่อมโยงและอุดช่องว่างระหว่างแนวคิด (Ideal) ซึ่งเป็นทฤษฎีไปสู่การปฏิบัติได้จริง (Practical) ในระดับปฏิบัติ ซึ่งในทางการศึกษาเองก็มีช่องว่างที่เป็นจุดอ่อนเช่นว่านี้ เช่น ครูไม่สามารถสอนเด็กด้วยวิธีสอนที่มีการวิจัยมาแล้ว เพราะเป็นเด็กต่างพื้นที่ ต่างวัฒนธรรมกัน หรือสื่อการสอนที่ผ่านการวิจัยและพัฒนาว่ามีประสิทธิภาพดี ก็ไม่สามารถใช้กับเด็กทุกโรงเรียน หรือวิธีการจัดการกับปัญหาของนักเรียนก็ไม่มีทฤษฎีสำเร็จที่จะแก้ไขได้ หรือในบางกรณีผลการวิจัยทางการศึกษาที่มีอยู่ไม่สามารถให้ข้อมูลอย่างเพียงพอสำหรับการตัดสินใจเพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับโรงเรียน หรือข้อค้นพบจากการวิจัยบางครั้งก็ไม่สามารถให้คำตอบที่แน่นอนในการแก้ไขปัญหาที่โรงเรียนประสบอยู่ เป็นต้น ด้วยข้อจำกัดของการวิจัยทางการศึกษาดังกล่าว การวิจัยปฏิบัติการจะช่วยให้ครูหรือผู้บริหาร โรงเรียนสามารถตัดสินใจเกี่ยวกับปัญหาที่เกิดขึ้นในโรงเรียนของตนได้ด้วยตนเองอย่างนักวิจัย

ขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการทางการศึกษา

จากแนวคิดที่เกี่ยวกับกระบวนการวิจัยปฏิบัติการดังกล่าวมา สามารถสรุปองค์ประกอบของขั้นตอนการวิจัยปฏิบัติการ เมื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพการศึกษาในโรงเรียนและชั้นเรียนได้ 5 ขั้นตอน โดยยึดหลักการและแนวทางของ Kurt Lewin ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษา สำรวจ วิเคราะห์สภาพการปฏิบัติงาน เพื่อกำหนดจุดพัฒนา
ขั้นตอนนี้ นักวิจัยสามารถใช้วิธีการหรือเครื่องมือต่าง ๆ มาทำการรวบรวมข้อมูลได้ เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การบันทึกเหตุการณ์ การตรวจสอบและวิเคราะห์เอกสาร การทดสอบ ฯลฯ
ในขั้นตอนนี้ถ้าหากเป็นการวิจัยปฏิบัติการที่มีบุคคลภายนอกมาร่วมเป็นนักวิจัย ต้องให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายในการกำหนดปัญหา หรือกำหนดจุดพัฒนาหรือหาจุดสนใจร่วมกันที่จะวิจัย ไม่ควรที่จะให้เป็นบทบาทของนักวิจัยภายนอกเท่านั้น

ขั้นตอนที่ 2 การวางแผนเพื่อแก้ปัญหาและ/หรือเพื่อพัฒนา ขั้นตอนนี้ต้องอาศัยกลุ่มผู้เกี่ยวข้องหรือกลุ่มนักวิจัยร่วมกันกำหนดแผนงานที่จะนำไปใช้ ซึ่งแผนควรประกอบด้วยจุดประสงค์ของแผน ขั้นตอนและวิธีการ เครื่องมือและวิธีการประเมินผลความก้าวหน้า หรือความสำเร็จ การรวบรวมข้อมูลเพื่อประกอบการวางแผน อาจได้มาจากการสัมภาษณ์ การตรวจสอบ และวิเคราะห์เอกสาร กระบวนการกลุ่ม ฯลฯ

ขั้นตอนที่ 3 การปฏิบัติตามแผนงาน นักวิจัยนำแผนที่จัดทำขึ้นไปปฏิบัติในสภาพการณ์ทำงานที่ประสบปัญหาอยู่ และการรวบรวมข้อมูล การปฏิบัติอย่างละเอียดรอบคอบ ซึ่งการรวบรวมข้อมูลนั้น อาจทำเป็นบันทึกประจำวันหรือบันทึกการทำตารางปฏิบัติงาน การทำตารางวิเคราะห์ และเวลา เป็นต้น

ขั้นตอนที่ 4 การสังเกตผล เป็นการเก็บรวบรวมข้อมูลระหว่างและภายหลังการดำเนินงานตามแผน วิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลอาจใช้วิธีการเชิงปริมาณ เช่น การใช้แบบสอบถาม แบบสำรวจ แบบวัด แบบบันทึกการสังเกต แบบทดสอบ หรือวิธีการเชิงคุณภาพ เช่น การสังเกต การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม ฯลฯ ก็ได้

ขั้นตอนที่ 5 การสะท้อนสะท้อนผล เมื่อได้ข้อมูลและผลการปฏิบัติตามแผนที่กำหนดไว้แล้ว นักวิจัยรวมทั้งผู้เกี่ยวข้องต้องมีการร่วมกันพิจารณาจุดเด่นจุดด้อยที่ต้องพัฒนา หรือแก้ไขต่อไป การรวบรวมข้อมูลในขั้นตอนนี้อาจใช้แบบประเมินผลการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่ม หรือเทคนิคการระดมสมอง เป็นต้น

หลังจากที่นักวิจัยทำการประเมินผลการปฏิบัติงานตามแผนที่กำหนดไว้แล้ว นักวิจัยสามารถดำเนินการได้ใน 2 ลักษณะ คือ 1) ในกรณีที่แผนงานนั้นสามารถแก้ปัญหา หรือพัฒนาในสิ่งที่ต้องการ ได้สำเร็จ หรือ 2) ในกรณีที่แผนงานนั้นไม่สามารถแก้ไขปัญหา หรือพัฒนาได้ตามจุดประสงค์ที่กำหนดไว้

ทั้ง 2 กรณีนักวิจัยสามารถย้อนกลับไปเริ่มต้นที่ขั้นตอนที่ 2 ได้ต่อไปเรื่อย ๆ จนกว่าจะเป็นที่พอใจของทุกฝ่าย

ปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการสร้างพลังร่วมของครู มีดังนี้ (ประวิต เอรารวรรณ์, 2545)

1. การมีอิสระในการทำงานครู ได้คิดและลงมือปฏิบัติด้วยตนเองอย่างสมัครใจ
2. การมอบหมายอำนาจหน้าที่อย่างชัดเจน ให้ความสำคัญกับทุกคนอย่างเท่าเทียม
3. การมีส่วนร่วมในการควบคุมสิ่งที่มีผลต่อครู และในงานที่ครูรับผิดชอบ
4. บรรยากาศในการทำงาน และการสนับสนุนสิ่งอำนวยความสะดวกในการทำงานให้กับครู
5. การสร้างทีม และการทำงานเป็นทีม
6. ข้อมูลย้อนกลับที่มีประโยชน์และความสะดวกในการเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร
7. การยกย่องยอมรับจากผู้บริหารและเพื่อนร่วมงานในงานที่ครูปฏิบัติ
8. ขวัญกำลังใจและรางวัลในผลสำเร็จจากการปฏิบัติงาน
9. โอกาสในการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเองให้เกิดความก้าวหน้าในอาชีพ
10. การให้เกียรติและไว้วางใจบทบาทและการทำงานจากผู้บริหาร
11. ขอมรับความผิดพลาด โดยผู้บริหารและครูร่วมกันรับผิดชอบ

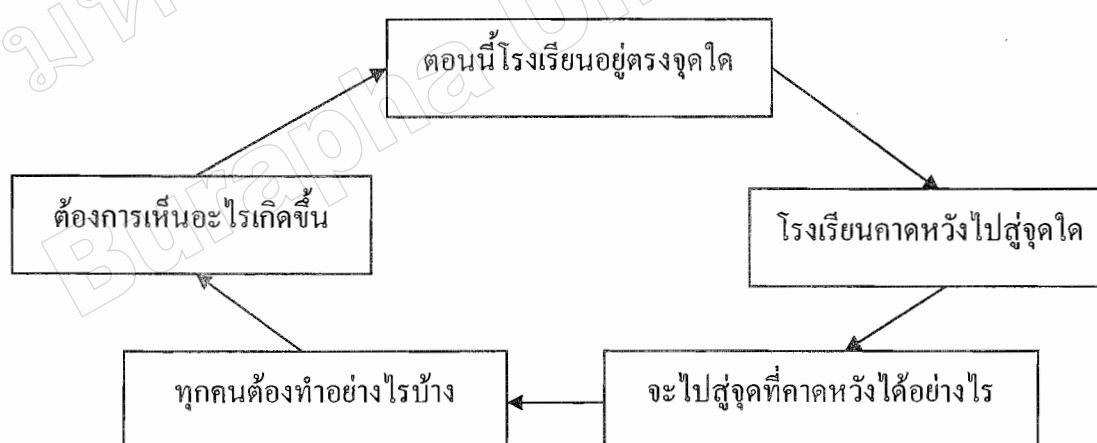
กระบวนการวิจัยปฏิบัติการในโรงเรียน

กระบวนการวิจัยปฏิบัติการในโรงเรียนนั้น ก็เป็นการนำรูปแบบการวิจัยปฏิบัติการมาใช้ให้เหมาะสมกับสภาพบริบทของโรงเรียน โดยเน้นกระบวนการที่เป็นวงจรต่อเนื่องมีการวางแผน การปฏิบัติตามแผน และการประเมินที่เกิดขึ้น ซึ่งสิ่งสำคัญ คือ ต้องเน้นการมีส่วนร่วมและความร่วมมือของทุกคนในโรงเรียน

Zuber & Skeritt (1991 อ้างถึงใน ประวิต เอรารวรรณ์, 2545, หน้า 31) เสนอว่า เมื่อโรงเรียนกำหนดปัญหาหรือจุดพัฒนาได้แล้วในขั้นการวางแผน คณะครูควรต้องร่วมกันปรึกษาหารือเพื่อวิเคราะห์ปัญหาหรือจุดพัฒนานั้นและร่วมกันตอบคำถามสำคัญเพื่อเป็นกรอบแนวคิดกระบวนการพัฒนาโรงเรียน 5 คำถาม คือ

1. ตอนนี้โรงเรียนอยู่ตรงจุดใด
2. โรงเรียนคาดหวังไปสู่จุดใด
3. โรงเรียนจะไปสู่จุดที่คาดหวังได้อย่างไร
4. ทุกคนต้องทำอะไรบ้าง
5. ทุกคนต้องการเห็นอะไรเกิดขึ้นที่จุดนั้น

คำถามทั้ง 5 คำถามนี้ มีลักษณะเป็นวงจรที่มีความสัมพันธ์กัน ดังนี้

ภาพที่ 2 – 2 แสดงความสัมพันธ์ของกระบวนการพัฒนาโรงเรียน 5 คำถาม

คำถามทั้ง 5 คำถามนี้ มีความสำคัญมากในการวิจัยปฏิบัติการในโรงเรียน เพราะจะนำไปสู่การกำหนด “เป้าหมาย” และ “วิธีการ” ของกลุ่มนักวิจัยปฏิบัติการที่จะพัฒนาโรงเรียนไปสู่จุดที่คาดหวังได้ ซึ่งการวิเคราะห์ และสรุปผลจากข้อมูลการปฏิบัติที่รวบรวมมาในกระบวนการวิจัยปฏิบัติการก็คือ การชี้ให้เห็นของความสัมพันธ์ของ “เป้าหมาย” ที่วางไว้กับการปฏิบัติตาม “วิธีการ” ว่าบรรลุผลอย่างไรนั่นเอง

พันธุ์ทิพย์ रामสุต (2540, หน้า 42 – 43) กล่าวถึงกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) ประกอบด้วยขั้นตอนสำคัญ ดังนี้

1. เตรียมชุมชน เพื่อที่จะให้ชุมชนมีความพร้อมในการเข้าไปมีส่วนร่วมในการวิจัยในระดับที่เสมอภาค ในทุกขั้นตอนจึงต้องมีการเตรียมชุมชนก่อน โครงการวิจัยจะเริ่มในแง่ต่าง ๆ เช่น การสร้างบูรณาการของชุมชน การส่งเสริมกระบวนการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ในการจัดลำดับความสำคัญของปัญหาหรือในการเลือกผู้แทน ผู้ร่วมโครงการ เป็นต้น
2. อบรมนักวิจัยร่วมจากชุมชน ในฐานะเป็นนักวิจัยจากท้องถิ่นควรให้มีความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์จากท้องถิ่น บทบาทของผู้ทำหน้าที่เป็นนักวิจัยท้องถิ่น การจัดองค์กร ชุมชนรูปแบบของผู้นำ การสนับสนุนและมนุษยสัมพันธ์
3. กำหนดรูปแบบการวิจัย ทีมนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันกำหนดรูปแบบการวิจัย เช่น การแก้ปัญหาทั่วไปที่ชุมชนเลือกแล้วลงเป็นปัญหาย่อย ๆ ที่สามารถจำวิจัยเพื่อแก้ปัญหาได้ทีละส่วน ต่อไปก็กำหนดวิธีการที่จะรวบรวมข้อมูลที่ต้องการเครื่องมือที่จะใช้ ผู้ที่จะให้คำตอบหรือให้ข้อมูล รวมทั้งขนาดของตัวอย่าง การสร้างเครื่องมือ การกำหนดรูปแบบคำถามและวิธีการ
4. ลงมือเก็บข้อมูล โดยผู้ที่ได้รับการอบรมวิธีการเก็บข้อมูลมาแล้วประเมินผลและวิเคราะห์ข้อมูล โดยทีมนักวิจัยท้องถิ่นจะร่วมกันทำการประมวลผลและสรุปผล ให้ข้อสังเกตหรือข้อวิจารณ์สิ่งที่พบ วิเคราะห์ว่าเหตุใดจึงได้ข้อมูลเช่นนั้น ขยายสรุปสิ่งที่พบอย่างกว้าง ๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะประกอบ
5. หาหรือผลการค้นพบกับชุมชน โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะนำข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเสนอกลับคืนต่อชุมชนให้มีโอกาสตรวจสอบและแก้ไขความถูกต้อง ตลอดจนทำการวิเคราะห์สรุปประเด็นหรือชี้แนะแก่นักวิจัย กระบวนการหาเรื่องนี้อาจทำในรูปของการแสดงบทบาทสมมติ การประชุมกลุ่ม หรือวิธีการอื่น ๆ เช่น จัดแสดงข้อมูลในรูปของภาพหรือกราฟแบบต่าง ๆ ในที่สาธารณะหรือที่ชุมนุมของชุมชนที่รวบรวมได้จากกระบวนการวิจัยตลอดจนการตัดสินใจร่วมกันในเรื่องเหล่านี้
6. วางแผนชุมชน โดยการอบรมทีมวางแผนให้มีความสามารถเขียนโครงการได้รวมทั้งความสามารถในการจัดองค์กรชุมชนด้วย โครงการที่ทีมวางแผนเขียนนี้จะต้องนำมาปรึกษาหารือกับชุมชน ให้ชุมชนตรวจสอบแก้ไขและรับรองก่อนนำไปเสนอเพื่อขอทุนสนับสนุนต่อองค์กรที่เกี่ยวข้องต่อไป
7. นำแผนไปปฏิบัติ โดยการระดมทรัพยากรทั้งบุคคลและชุมพลัง ตลอดจนองค์กรประชาชนต่าง ๆ ในชุมชน มาร่วมในการปฏิบัติตามแผนที่จัดวางขึ้นจากข้อมูลที่เป็นผลจากการศึกษาร่วมกันโดยทีมนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

8. ติดตาม กำกับ และประเมินผลในชุมชน โดยทีมนักวิจัย PAR และชุมชนร่วมกัน
กมล สุคประเสริฐ (2540, หน้า 12 – 15) กล่าวถึงกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการ
แบบมีส่วนร่วมไว้ ดังนี้

1. เลือกชุมชนเป้าหมาย การเลือกชุมชนเป้าหมายต้องจัดทำให้เป็นระบบเริ่มด้วยการเก็บ
รวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับชุมชนหรือหมู่บ้านต่าง ๆ ที่จะพิจารณาให้เข้าร่วมในโครงการ ขึ้นต่อไป
กำหนดเกณฑ์สำหรับการคัดเลือกชุมชนเป้าหมาย การคัดเลือกชุมชนนี้ควรได้รับการยืนยัน
จากหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนและผู้อำนวยการหรือผู้ประสานงานการวิจัย แล้วประชุมตัดสินใจ
เป็นขั้นสุดท้ายและเริ่มกระบวนการบันทึกไว้เป็นหลักฐาน

2. สร้างบรรยากาศการยอมรับของชุมชน เป็นการกระทำด้วยการมีแนวคิดที่จะให้
ผู้ประสานงานการวิจัยให้เป็นที่ยอมรับของชุมชน และเป็นการสร้างบรรยากาศในการดำเนินงาน
การวิจัยปฏิบัติการในชุมชนเป้าหมาย งานขั้นนี้เกี่ยวข้องกับการที่จะต้องได้รับการเห็นชอบ
จากผู้บริหารท้องถิ่นหรือผู้นำชุมชนให้เข้าไปทำงานในชุมชนนั้น ๆ ได้เสียก่อน และในที่สุด
ก็จะทำให้ผู้ประสานงานนั้นเป็นเสมือนคนในชุมชนนั้นคนหนึ่ง

3. ระบุปัญหาและการแก้ไขปัญหาที่มีศักยภาพ ชุมชนจะดำเนินการวิจัยในทันที
ที่กิจกรรมนั้นจัดขึ้น โดยมีจุดมุ่งหมายคือการศึกษาความจำเป็นหรือความต้องการของชุมชน
ระบุปัญหาของชุมชน ค้นหาวิธีการแก้ปัญหาที่มีศักยภาพและหยิบยกเอาข้อจำกัดขัดข้องมาพิจารณา
เพื่อให้เข้าใจในส่วนนี้ให้ดีขึ้น ความเข้าใจในความถดถอยของความจำเป็นหรือความต้องการ
ที่แตกต่างกันเริ่มตั้งแต่ความต้องการขั้นพื้นฐานหรือความจำเป็นพื้นฐาน

4. วางแผนเพื่อปฏิบัติ ขั้นตอนนี้เป็น การอธิบายถึงยุทธศาสตร์และเทคนิคเพื่อช่วยเหลือ
ให้คนเตรียม โครงการพัฒนาให้เป็นซึ่งเกี่ยวข้องกับการกำหนดจุดประสงค์ การใช้เวลา
ในการทำงาน ทรัพยากร กำลังคนที่จะใช้ และกิจกรรม รวมถึงการใช้ทรัพยากรที่จำเป็น
ในการดำเนินงานตามแผน จุดนี้ต้องกำหนดให้ชุมชนได้เตรียมทรัพยากรทั้งภายในและภายนอก
ชุมชนซึ่งคงต้องจัดทำข้อเสนอหรือคำขอขึ้นต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

5. การดำเนินงานตามแผนปฏิบัติการ แผนปฏิบัติการจะทำให้บรรลุความเป็นจริง
ด้วยวิธีการวิจัยปฏิบัติการ ผู้ประสานงานจะต้องระวังถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในส่วนหนึ่ง
ส่วนใดของแผนปฏิบัติการ และจะเปลี่ยนแปลงแผนปฏิบัติการต่อเมื่อจะเกิดผลสะท้อนที่หนักหน่วง
ตามมาเท่านั้น

6. การประเมินผล/ ผลสะท้อน/ การส่งผลกลับ ชุมชนและผู้ประสานงานการวิจัย
จะต้องจัดทำบันทึกประจำวัน บันทึกการจัดการและกิจกรรมสิ่งเกี่ยวข้องกับโครงการทั้งหมดไว้
เป็นหลักฐาน และช่วยบันทึกความจำเมื่อสิ้นสุดการดำเนินงานแต่ละขั้นตอน ผู้ประสานงาน

ต้องประเมินผลแก้ไขให้เสร็จเรียบร้อยถ้าจำเป็น เมื่อดำเนินการหมดทุกขั้นตอนแล้วก็จัดการประเมินรวมครั้งสุดท้าย การประเมินนี้จะอธิบายวิธีการที่เอื้ออำนวยต่อการประเมินความก้าวหน้าของโครงการและผลสำเร็จโดยคนที่ร่วมงาน งานจะสำเร็จได้ด้วยการติดตามและประเมินผลอย่างสม่ำเสมอ ชุมชนสามารถใช้ปฏิทินการปฏิบัติงานซึ่งอาจจัดทำเป็นรูปตารางหรือจัดทำเป็นรูปกำแพงให้เห็นขั้นตอนของการทำงาน ให้เป็นเครื่องมือในการติดตามและประเมินผลงาน อาจจัดให้มีการประเมินผลการประชุม ประเมินกระบวนการ จัดทำบันทึกเอกสาร และประเมินการมีส่วนร่วมของประชาชนเองซึ่งจะสามารถป้อนผลที่ได้กลับมาให้ผู้ประสานงาน และสามารถที่จะวิเคราะห์ข้อมูลต่าง ๆ ได้อีกด้วย

7. การหมุนเกลียว กรวนรอบ และการทำให้เป็นระบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ขั้นตอนนี้เกิดขึ้นเมื่อชุมชนเริ่มต้นลงมือจัดการแก้ปัญหาที่ยากอีกปัญหาหนึ่ง แต่ยังใช้ขั้นตอนของการวางแผน การดำเนินงานของ โครงการของการวิจัยอยู่ ชุมชนเริ่มให้หลักการและเทคนิควิธีการเรียนรู้จาก PAR เอามาแก้ปัญหา ทุกครั้งที่ชุมชนหมุนวนใช้เทคนิคและความรู้ที่เรียนรู้จาก PAR ผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการการวิจัยต้องพยายามมอบความรับผิดชอบให้แก่ชุมชนมากขึ้น จนในที่สุดผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการการวิจัยก็ถอนตัวออกมาปล่อยให้ชุมชนทำเองอย่างสมบูรณ์

8. ขั้นเตรียมการถอนตัวและเผยแพร่ผลงาน ขั้นนี้อธิบายถึงยุทธศาสตร์ในการสร้างทักษะในการใช้ PAR ในชุมชนเพื่อเตรียมการถอนตัวของผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการการวิจัย ก่อนที่ผู้ประสานงานหรือผู้อำนวยการการวิจัยจะถอนตัวจากชุมชนจะต้องตรวจสอบให้แน่ใจว่า PAR นั้นได้ปลูกฝังเข้าเป็นกระบวนการการแก้ปัญหาของชุมชนอย่างติดแน่นแล้ว นี่ก็หมายความว่าต้องมีการประเมินปัจจัยป้อนของการศึกษาซึ่งจะช่วยให้ชุมชนสามารถแก้ปัญหาด้วยวิธีการ PAR ด้วยตนเองได้ เมื่อสิ้นสุดโครงการของการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม การวิจัยเชิงปฏิบัติจะต้องได้รับการพิมพ์เผยแพร่และนำเสนอในการสัมมนา พร้อมทั้งนำเอารูปแบบของ PAR เสนอให้ผู้ที่สนใจในการประยุกต์ใช้วิธีการนี้ การเผยแพร่ผลงานนี้จะกระทำต่อเมื่อรูปแบบการใช้ PAR ได้พิสูจน์ให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเป็นรูปแบบที่มีประสิทธิภาพ และได้รับประสิทธิผล

ส่วนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมทางการศึกษา เป็นการประยุกต์ตามขั้นตอนของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ (Action Research) ซึ่งเป็นแนวคิดของเคมมิส และโรบิน (Kemmis & Robin, 1990, p. 1) และอิตเลียต (Elliot, 1991, pp. 69 – 76) ซึ่งได้เสนอขั้นตอนที่สำคัญของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม สรุปได้ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวางแผน (Planning) คือ การที่ผู้วิจัยและผู้มีส่วนร่วมในการวิจัยร่วมกันกำหนดโครงสร้างของกิจกรรมหรือขั้นตอนการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนที่ 2 การปฏิบัติและติดตามผล (Action and Monitor) หมายถึง การนำแผนงานที่กำหนดไว้ไปทำการปฏิบัติจริงในขณะปฏิบัติงาน ผู้ปฏิบัติจะทำการติดตามผลอย่าใกล้ชิดและรอบคอบ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่จำเป็นต่อการปรับปรุงการปฏิบัติงาน

ขั้นตอนที่ 3 การให้ข้อมูลย้อนกลับ (Reflection) เป็นกิจกรรมที่ผู้วิจัยนำเสนอข้อมูลที่ได้จากการปฏิบัติและติดตามผลให้กับผู้ที่มีส่วนร่วมในการวิจัยแล้วร่วมกันพิจารณาว่าผลที่ได้จากการปฏิบัติ เป็นไปตามความต้องการหรือไม่ แล้วนำข้อมูลไปใช้ในการวางแผนใหม่

นักวิชาการหลายท่านได้เสนอขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็น 4 ขั้นตอน ดังนี้

1. ขั้นกำหนดปัญหา เริ่มจากการเข้าไปร่วมวิเคราะห์ปัญหากับชาวบ้าน สภาพปัญหาที่เกิดขึ้นรวมทั้งอภิปรายว่าปัญหาเหล่านั้นเกิดขึ้นอย่างไร และมีผลกระทบอย่างไร
2. ขั้นดำเนินการแก้ปัญหา ร่วมกันหาแนวทางการแก้ปัญหาและดำเนินการแก้ปัญหา โดยร่วมกันทำกิจกรรมเพื่อแก้ปัญหาเหล่านั้น ตลอดจนการหาข้อสรุปในการปฏิบัติที่ชัดเจน
3. ขั้นวางแผน ร่วมกันจัดลำดับความสำคัญของปัญหาและร่วมกันวางแผนเพื่อจัดการกับปัญหา
4. ขั้นประเมินผลการทำงาน ร่วมกันประเมินผลเพื่อหาข้อบกพร่องในการดำเนินงาน และความคิดเห็นต่าง ๆ เพื่อนำมาใช้เป็นข้อมูลสำหรับการปรับปรุงแก้ไขปัญหาดต่อไป

สุชาติ ทวีสิทธิ์ (2538, หน้า 48 อ้างถึงใน ธนพรรณ ธาณี, 2540, หน้า 57) ได้อธิบายขั้นตอนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 5 ขั้นตอน คือ

1. ระยะก่อนทำการวิจัย (Pre – Research Phase) เป็นขั้นเตรียมการเพื่อเข้าสู่ชุมชน ประกอบด้วยขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

- 1.1 การคัดเลือกชุมชน
- 1.2 การบูรณาการของผู้วิจัยเข้ากับชุมชน
- 1.3 การสำรวจข้อมูลเบื้องต้นของชุมชน
- 1.4 การให้ความรู้และแนวคิดแบบ PAR กับชุมชน

2. ระยะการทำการวิจัย (Research Phase) มีขั้นตอนดังนี้

- 2.1 การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน
- 2.2 การฝึกอบรมทีมงานวิจัย
- 2.3 การวิเคราะห์ปัญหาที่อาจเกิดขึ้นในกระบวนการวิจัยและหาแนวทางแก้ไข
- 2.4 การออกแบบการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูล
- 2.5 การวิเคราะห์ข้อมูล

3. ระยะการจัดทำแผน (Planning Phase) เป็นการกำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคนในการดำเนินกิจกรรม ประกอบด้วยขั้นตอน ดังนี้

- 3.1 การอบรมทีมงานวางแผน
- 3.2 การกำหนดโครงการหรือกิจกรรม
- 3.3 การศึกษาความเป็นไปได้ของแผน
- 3.4 การแสวงหางบประมาณ
- 3.5 การวางแผนเพื่อติดตามและประเมินผล

4. ระยะการนำแผนไปปฏิบัติ (Implementation Phase) ขั้นตอนนี้ประกอบด้วย

- 4.1 การกำหนดทีมงานปฏิบัติงานอาสาสมัคร
- 4.2 การอบรมทีมงานอาสาสมัคร

5. ระยะการติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน (Monitoring and Evaluation Phase)

เป็นกิจกรรมสำคัญในกระบวนการดำเนินงานของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมซึ่งควรมีทีมงานที่ได้รับการฝึกอบรมความรู้เทคนิคในการติดตามและประเมินผล สามารถติดตามการทำงานของฝ่ายปฏิบัติทุกระยะว่าเป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้หรือไม่ บรรลุเป้าหมายมากน้อยเพียงใด เก็บรวบรวมข้อมูลและผลการประเมินเสนอต่อที่ประชุมได้รับทราบและให้ข้อคิดเห็นเพิ่มเติมเพื่อให้ชุมชนหรือชาวบ้านได้เห็นผลงานที่เกิดจากความพยายามร่วมกันแก้ปัญหาาร่วมกัน

นอกจากนี้กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2538, หน้า 18) ได้เสนอขั้นตอนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ดังนี้

1. ขั้นตอนในการทำวิจัยระยะที่ 1 ก่อนดำเนินการวิจัย เป็นขั้นเตรียมการมีขั้นตอนย่อย ๆ ดังนี้

1.1 การคัดเลือกชุมชน เป็นการพิจารณาพื้นที่ดำเนินการ ซึ่งเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยในการสำรวจและศึกษาข้อมูลเบื้องต้นของชุมชนทุกด้านทั้งทางกายภาพ ทรัพยากรของชุมชน ลักษณะด้านชีวภาพ ข้อมูลด้านประชากร สังคม เศรษฐกิจ การสื่อสาร ในการรวบรวมข้อมูลดังกล่าวควรรวบรวมทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

1.2 การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน ผู้ที่มีบทบาทสำคัญคือผู้วิจัยต้องคอยกระตุ้นและให้การสนับสนุนด้านต่าง ๆ แก่ชุมชน ทั้งนี้ผู้วิจัยมีความสัมพันธ์ที่ดีกับชุมชนดั่งนั้น การเข้าไปในชุมชน ผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญกับกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่เดิมและควรสร้างความคุ้นเคยกับกลุ่มเหล่านั้นก่อน รวมทั้งสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องกับชุมชน โดยผู้วิจัยต้องมีภาระหน้าที่ในการดำเนินงานในขั้นตอนนี้ มีดังนี้

1.2.1 การเตรียมตัวของผู้วิจัย ผู้วิจัยจะต้องมีความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับการพัฒนา มีกลวิธีในการเข้าสู่หัวใจประชาชนหรือกลุ่มเป้าหมาย มีความเชื่อมั่นว่าทุกคนมีความคิด ความสามารถในการวิเคราะห์ปัญหาได้ หากบุคคลเหล่านั้นได้มีโอกาสเข้ามามีส่วนร่วมและผู้วิจัย จะต้องกระตุ้นให้กลุ่มเป้าหมายเกิดแนวคิดในการพัฒนา คอยประทับประคองเกื้อหนุน ถ่ายทอด ความรู้ เตรียมความพร้อมในการปฏิบัติงานตลอดจนเข้าร่วมกิจกรรมกับประชาชน

1.2.2 การวางตัวของผู้วิจัย ผู้วิจัยต้องบูรณาการตนเองให้เข้ากับชุมชนนอกจาก ทำความคุ้นเคยแล้วจะต้องเรียนรู้ขนบธรรมเนียมประเพณี วิถีชีวิตของคนในชุมชนและผู้วิจัย จะปฏิบัติตนสอดคล้องกับการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนด้วยซึ่งตัวบ่งชี้ความสำเร็จ ในการบูรณาการของผู้วิจัยคือ การยอมรับและการให้ความไว้วางใจของชุมชน

1.2.3 การติดต่อและประสานสัมพันธ์ ผู้วิจัยต้องติดต่อกับบุคคลสำคัญ ๆ ในชุมชน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน เจ้าอาวาส ผู้อาวุโสที่คนในชุมชนยอมรับ ครู พ่อค้า ถ้าเป็นองค์กรหรือ หน่วยงานจะต้องติดต่อผู้บริหาร ผู้เป็นเจ้าของสถานที่ เป็นต้น เมื่อติดต่อประสานงานกับบุคคล สำคัญแล้วงานต่อไปคือการแนะนำตัวเองต่อคนในชุมชน รวมทั้งแนะนำโครงการที่จะนำมา เผยแพร่แนวคิดเกี่ยวกับการวิจัย ตลอดจนเปิดโอกาสให้มีการซักถามและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

2. ขั้นตอนในการทำวิจัยระยะที่ 2 ระยะดำเนินการวิจัย ระยะดำเนินการวิจัยมีกิจกรรม ในการดำเนินงานหลัก ดังนี้

2.1 การศึกษาวิเคราะห์ปัญหาร่วมกับชุมชน เป็นการวิเคราะห์ปัญหาในชุมชนและ การกำหนดแนวทางในการศึกษาชุมชนในด้านต่าง ๆ ดังนี้

2.1.1 การวิเคราะห์ด้านทรัพยากร ได้แก่ การวิเคราะห์ทรัพยากรธรรมชาติและ ทรัพยากรมนุษย์

2.1.2 การวิเคราะห์ด้านสังคม เป็นการพิจารณาโครงสร้างประชากรของชุมชน ศึกษาทำความเข้าใจกับบทบาทหน้าที่ของกลุ่มและองค์กรในชุมชน รวมทั้งระดับความรู้ในชุมชน ความพร้อมและความสนใจของคนในชุมชน

2.1.3 การวิเคราะห์ด้านเศรษฐกิจ ในประเด็นนี้มุ่งไปที่เรื่องราวได้ของชุมชน และ อาชีพ การศึกษาและวิเคราะห์ปัญหาของชุมชนในระดับนี้เป็นการประเมินปัญหาและความต้องการ ของชุมชน พร้อมทั้งการประเมินความเป็นไปได้ของการดำเนินงานโดยพิจารณาด้านทรัพยากร ที่มีอยู่ในชุมชนที่เป็นทรัพยากรธรรมชาติและทรัพยากรมนุษย์ รวมทั้งหน่วยงาน องค์กรภาครัฐและ เอกชน

2.2 การพิจารณากำหนดปัญหาเมื่อกำหนดปัญหาได้แล้วจะต้องนำมาจัดลำดับ ความสำคัญของปัญหา โดยพิจารณาจากปัจจัยและองค์ประกอบต่าง ๆ เช่น ความรุนแรงของปัญหา

ความยากง่ายในการดำเนินการแก้ปัญหา ความเร่งด่วนของปัญหาและจากทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน การนำทรัพยากรในชุมชนมาใช้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ซึ่งขั้นตอนนี้เปิดโอกาสให้สมาชิกมีส่วนร่วมในการอภิปราย แสดงความคิดเห็นและตัดสินใจเลือกและกำหนดปัญหาอย่างหลากหลาย

2.3 การออกแบบการวิจัยและการเก็บรวบรวมข้อมูล หลังจากกำหนดปัญหาแล้วผู้วิจัยและและผู้ร่วมวิจัยท้องถิ่น หรือชุมชนจะต้องร่วมกันออกแบบการวิจัย โดยเริ่มจากการกำหนดวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล การออกแบบเครื่องมือ อาจเก็บข้อมูลทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ กำหนดเวลาในการเก็บข้อมูล กำหนดเขตพื้นที่รับผิดชอบเก็บข้อมูล และการตรวจสอบข้อมูล

2.4 การวิเคราะห์ข้อมูลผู้วิจัยจะต้องให้ความสำคัญในเรื่องนี้มาก การคัดเลือกทีมงานวิจัยท้องถิ่นจะต้องเป็นผู้อ่านออกเขียนได้ เมื่อวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปผลแล้วสามารถสื่อความให้กับสมาชิกได้ทราบถึงสถานการณ์ของปัญหา ความรุนแรง และผลกระทบจากปัญหาได้

2.5 การนำเสนอข้อมูลต่อชุมชน เมื่อได้ข้อมูลที่จัดทำสรุปสภาพปัญหาสาเหตุของปัญหาแล้วจะต้องมีการนำเสนอต่อที่ประชุมของชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้รับทราบและเป็นการร่วมกันยืนยัน และตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล พร้อมกับเสนอข้อคิดเห็นเพิ่มเติมที่เป็นประโยชน์ต่อการนำผลการวิจัยไปใช้ต่อไป

3. ขั้นตอนในการวิจัยระยะที่ 3 ระยะหลังการวิจัย ระยะหลังการวิจัยจะมีกิจกรรมหลัก 4 กิจกรรม คือ

3.1 การวางแผนดำเนินงาน เป็นขั้นตอนของการกำหนดโครงการเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งโครงการนั้นจะต้องกำหนดวัตถุประสงค์ของโครงการ ระบุกิจกรรมต่าง ๆ ขั้นตอนการดำเนินงาน กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน จัดทำตารางและกำหนดเวลาในการดำเนินงานตามโครงการให้ชัดเจน เมื่อกำหนดเรียบร้อยแล้วจะต้องนำเสนอแผนการดำเนินงานหรือโครงการต่อชุมชนเพื่อให้ชุมชนรับรู้และร่วมพิจารณาให้ความเห็นชอบตกลงตัดสินใจให้ดำเนินการได้

3.2 การปฏิบัติตามแผน ในการปฏิบัติควรมีแกนนำกลุ่มทำงาน โดยกลุ่มทำงานหรือกลุ่มแกนนำนี้อาจเป็นกลุ่มหรือองค์กรที่มีอยู่ในชุมชนที่มีความเหมาะสม สอดคล้องกับวัตถุประสงค์หรือลักษณะของงาน หากไม่มีก็ควรจัดตั้งขึ้นมาใหม่ สิ่งสำคัญในขั้นตอนนี้คือการกระจายหน้าที่ความรับผิดชอบระหว่างสมาชิกกับชุมชน ระหว่างสมาชิกกับกลุ่มงานระหว่างสมาชิกชุมชนกับผู้วิจัย ซึ่งการมอบหมายงานจะต้องตรงกับศักยภาพและความสามารถของบุคคลตลอดจนการกระจายทรัพยากรและการให้สมาชิกได้มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน

3.3 การอบรมผู้ปฏิบัติงานเพื่อเพิ่มพูนศักยภาพในชุมชน การดำเนินงานจำเป็นต้องอาศัยผู้มีความรู้และทักษะเฉพาะด้าน รวมทั้งเทคนิคการบริหารงาน การทำงานร่วมกัน การแก้ปัญหา การเพิ่มพูนทักษะต่าง ๆ ในการปฏิบัติงาน จึงเป็นหน้าที่ของผู้วิจัยจะต้องจัดอบรมหรือจัดหาวิทยากรภายนอกหรือภายในชุมชนที่จะเสริมความรู้ และทักษะให้กับสมาชิก

3.4 การติดตามและประเมินผลการปฏิบัติงาน การติดตามและประเมินผลเป็นกิจกรรมที่จำเป็นอย่างยิ่ง เพื่อจะได้ทราบความก้าวหน้า ปัญหาอุปสรรค ที่เกิดจากการดำเนินงาน ตามแผนว่าเป็นไปตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้มากน้อยเพียงใด ขั้นตอนนี้สมาชิกของชุมชนยังมีส่วนร่วมและเป็นผู้ดำเนินการติดตามและประเมินผลโครงการ ดังนั้น เพื่อความเหมาะสม อาจมีการจัดตั้งกลุ่มติดตามและประเมินผลกลุ่มใหม่ขึ้นมาอีกกลุ่มให้ทำหน้าที่ โดยเฉพาะ เพื่อป้องกันอคติที่จะเกิดขึ้นในการติดตามและประเมินผล

เทคนิค หรือเครื่องมือศึกษาชุมชน

เทคนิค A – I – C (Appreciation – Influence – Contro)

เทคนิค A – I – C นี้ คิดค้นและพัฒนาโดย Dr. William Smith และ Ms. Turid Sato

ซึ่ง เทคนิค A – I – C คือ กระบวนการประชุมที่มีวิธีการหือขั้นตอนที่เปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมประชุม ได้มีโอกาสสื่อสาร แลกเปลี่ยนความรู้ และประสบการณ์ ข้อมูลข่าวสาร ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจ ถึงสภาพปัญหา ข้อจำกัดความต้องการ และศักยภาพของผู้ที่เกี่ยวข้องต่าง ๆ เป็นกระบวนการ ที่ประชุมระดมพลังสมองเพื่อแก้ไขปัญหาและแนวทางในการพัฒนาเชิงสร้างสรรค์ ซึ่งมีวิธีการ ของ A – I – C เป็นการเชิญคนที่ร่วมกันทำงานทั้งหมดมาเข้าประชุมเชิงปฏิบัติการ ซึ่งจะดำเนินการ ใน 3 ขั้นตอน ดังนี้ (ชอบ เข้มกลัด และ โกวิท พวงงาม, 2547, หน้า 54 – 58)

ขั้นตอนที่ 1 A หมายถึง Appreciation เป็นการทำให้ทุกคนยอมรับและชื่นชมคนอื่น โดยไม่แสดงการต่อต้านหรือวิพากษ์วิจารณ์ ทุกคนจะมีโอกาสแสดงออกอย่างทัดเทียมด้วยภาพ ข้อเขียน หรือคำพูด ว่าเขาเห็นสถานการณ์ปัจจุบันเป็นอย่างไร และเขาอยากเห็นความสำเร็จ ในอนาคตอย่างไร ซึ่งจะทำให้ทุกคนมีโอกาสใช้ข้อเท็จจริง เหตุผล และความรู้สึก ตลอดจน การแสดงออกมาในลักษณะต่าง ๆ ตามความจริง เมื่อทุกคนที่แสดงออกได้รับการยอมรับจากคนอื่น จะทำให้ทุกคนมีความรู้สึกที่ดี มีความสุข ความอบอุ่น และเกิดพลังขึ้นในระหว่างคนที่มาประชุม ด้วยกัน ซึ่ง A เป็นการเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เปิดโอกาสแสดงความคิดเห็น รับฟัง ยอมรับ และสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์

ขั้นตอนที่ 2 I หมายถึง Influence เป็นการใช้ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ที่แต่ละคนมีอยู่ มาช่วยกันกำหนดวิธีการ หรือยุทธศาสตร์ที่จะทำให้บรรลุวิสัยทัศน์ร่วมกัน วิธีการที่เสนอแนะ มาทั้งหมดจะถูกนำมาจัดหมวดหมู่ แยกแยะ และพิจารณาร่วมกัน จนกระทั่งได้วิธีการที่กลุ่ม

เห็นพ้องต้องกันว่าจะนำไปสู่ความสำเร็จที่กลุ่มต้องการ ซึ่งเป็นการกำหนดยุทธศาสตร์มาตรการ และเสนอทางเลือก เพื่อให้บรรลุความมุ่งหวัง บรรลุภาพที่พึงประสงค์ ซึ่งมีขั้นตอนดังนี้ คือ

1) คิดกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุตามความมุ่งหวัง/ ภาพที่พึงประสงค์ ซึ่งดำเนินการโดยให้แต่ละคนคิดยุทธศาสตร์ ประมาณ คนละ 1 – 3 ข้อ จากนั้นเขียนยุทธศาสตร์ลงบนแผ่นกระดาษย่อย แผ่นละ 1 ข้อ อธิบายแลกเปลี่ยนความคิดในกลุ่มเล็ก คัดเลือกยุทธศาสตร์ที่เห็นว่าดีที่สุดประมาณ 3 – 5 ข้อ อภิปรายแลกเปลี่ยนได้เพื่อหาข้อยุติที่มีเหตุผล กลุ่มพอใจมากที่สุด ยอมรับมากที่สุด และ

2) จัดลำดับความสำคัญ

ขั้นตอนที่ 3 C หมายถึง Control เป็นการนำวิธีการมากำหนดเป็นแผนปฏิบัติการ (Action Plan) อย่างละเอียดว่า ทำอะไร มีหลักการและเหตุผลอย่างไร มีเป้าหมายอย่างไร ใครรับผิดชอบ เป็นหลัก ใครต้องให้ความร่วมมือ จะใช้งบประมาณค่าใช้จ่ายอย่างไร จากแหล่งใด ในขั้นนี้สมาชิกแต่ละคนจะเลือกว่า ตนสมัครใจจะรับผิดชอบเรื่องใด ใครจะให้ความร่วมมือเรื่องใด ใครจะเป็นผู้ร่วมวางแผนปฏิบัติการข้อใด เป็นการกำหนดข้อผูกพันให้ตนเอง เพื่อควบคุมให้เกิดการกระทำ อันจะนำไปสู่การบรรลุผลที่เป็นเป้าหมายหรืออุดมการณ์ร่วมกันของกลุ่มในที่สุดซึ่ง C เป็นการทำงานร่วมกัน โดยนำเอาโครงการและกิจกรรมมาสู่การปฏิบัติและจัดกลุ่มดำเนินการ ที่แต่ละคนนัด สรุปได้ดังตารางที่ 2 – 5

ตารางที่ 2 – 5 แสดงความคิดรวบยอดของเทคนิค A – I – C

A – I – C	Appreciation – Influence – Control
	1. การประชุมแบบมีส่วนร่วม 2. กระบวนทัศน์ใหม่ในการพัฒนา 3. ก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ของคน 4. การเรียนรู้ระหว่างการประชุม 5. การแลกเปลี่ยนความคิดเห็น 6. ยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างคุณค่าของคนอื่น 7. รู้จักอดกลั้น รับฟังเหตุผลการตัดสินใจร่วมกัน
A	การเรียนรู้แลกเปลี่ยนประสบการณ์ เปิดโอกาสแสดงความคิดเห็น รับฟัง
(Appreciation)	ยอมรับ และสรุปร่วมกันอย่างสร้างสรรค์
	A1: สภาพปัจจุบันที่รับรู้ สำรวจสภาพจริงและสภาพที่อยากเห็น หรือมุ่งหวัง
	A2: สภาพที่ปรารถนาในอนาคต

ตารางที่ 2 – 5 (ต่อ)

I (Influence)	กำหนดยุทธศาสตร์ มาตรการ หาวิธีการ และเสนอทางเลือก เพื่อให้บรรลุ ความมุ่งหวัง บรรลุภาพที่พึงประสงค์ I1: การคิดกิจกรรมโครงการที่จะทำให้บรรลุความมุ่งหวัง/ภาพที่พึงประสงค์ I2: การจัดลำดับความสำคัญ
C (Control)	การทำงานร่วมกัน โดยนำเอาโครงการและกิจกรรมมาสู่การปฏิบัติ และจัดกลุ่ม ดำเนินการในแต่ละกลุ่มถนัด และแสวงหาทรัพยากร C1: แบ่งความรับผิดชอบ C2: จัดทำแผนปฏิบัติการ

เทคนิค FSC (Future Search Conference) หรือ การประชุมเพื่อสร้างอนาคตร่วมกัน เป็นการประชุมเชิงปฏิบัติการ (Work Shop) ของผู้แทนกลุ่มเฉพาะหลายประเภท ซึ่งต่างก็มีส่วนเกี่ยวข้องในเรื่องนั้นมาร่วมกันทำงานและสร้างวิสัยทัศน์ (Vision) เพื่อให้ได้แผนหรือแนวทางปฏิบัติสำหรับนำไปปฏิบัติจนบรรลุวัตถุประสงค์ตามวิสัยทัศน์กลุ่ม ทั้งนี้ โดยใช้นาटकที่เต็มไปด้วยความหวังเป็นจุดประสงค์ในการทำงาน ไม่ใช่ปัญหา เป็นตัวตั้งเพราะจะทำให้รู้สึกท้อแท้และสิ้นหวังในการแก้ปัญหา กิจกรรม FSC ประกอบด้วย องค์ประกอบหลัก 3 ส่วน ดังนี้ (ทวิศักดิ์ นพเกสร, 2541, หน้า 32 – 44)

1. การวิเคราะห์เหตุการณ์ในอดีต เพื่อเชื่อมโยงกับสภาพการณ์และแนวโน้มในปัจจุบัน
2. การวิเคราะห์และสังเคราะห์สถานการณ์ปัจจุบัน เพื่อความเข้าใจในทิศทางและปัจจัยที่มีอิทธิพลในประเด็นหลักของการประชุม
3. การสร้างจินตนาการถึงอนาคตที่พึงปรารถนาในประเด็นหลักของการประชุม เพื่อร่วมกันกำหนดความคิดเห็นและสร้างแผนปฏิบัติการไปสู่อนาคตร่วมกัน

เทคนิค SWOT (Strength Weakness Opportunity Threat) เป็นอีกเทคนิคหนึ่งที่สามารถนำมาใช้ในการวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่นเพื่อพัฒนา โดยวิเคราะห์ว่า ชุมชนท้องถิ่นของตนมีจุดแข็ง (Strength) จุดอ่อน (Weakness) โอกาส (Opportunity) และข้อจำกัดหรืออุปสรรค (Threat) อย่างไรบ้าง ผลจากการทำกิจกรรม SWOT จะทำให้ทราบสภาพแวดล้อมทั้งภายในและภายนอกชุมชน จากนั้นร่วมเสนอกลยุทธ์ทางเลือกซึ่งจะสามารถนำไปวางแผนพัฒนาชุมชนได้อย่างเหมาะสมและจะเป็นการดีถ้าคนในชุมชนท้องถิ่นส่วนมากมีส่วนร่วมด้วย

เมื่อพิจารณาขั้นตอนของกิจกรรม SWOT จะมีมิติของการวิจัยแฝงอยู่ กล่าวคือ การที่จะวิเคราะห์ชุมชนท้องถิ่นได้นั้น จำต้องมีข้อมูลที่ได้สภาพจริงของชุมชนท้องถิ่นนั้น ๆ (สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ และสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2545, หน้า 258)

เทคนิคการสนทนากลุ่ม (Focus Group Interview) กิจกรรมความเห็นของกลุ่ม เป็นอีกกิจกรรมหนึ่งที่เป็นการเริ่มต้นที่ดีของการพัฒนาท้องถิ่นชุมชน เป็นการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นของข้อมูลเพื่อหาข้อสรุปนำไปสู่การวางแผนที่ดี การอภิปรายต้องมีความเที่ยงตรงความเห็นของกลุ่ม หรือกระบวนการสนทนากลุ่มเป็นการพูดคุยแบบธรรมชาติ คนที่มีบทบาทสำคัญคือ พิธีกรหรือผู้นำกลุ่ม (Moderator) ในการพูดคุยแบบความเห็นของกลุ่มนี้ ต้องมีการกำหนดกลุ่มคนที่พูดคุย เวลา สถานที่ หัวข้อที่จะพูดคุยและบรรยากาศในการพูดคุย

วัตถุประสงค์ของการสนทนากลุ่ม มีดังนี้

1. เพื่อให้ได้ข้อมูลเนื้อหาสาระที่เป็นประเด็นเฉพาะด้าน
2. เพื่อให้ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียกับประเด็นนั้น ๆ แสดงความคิดเห็นให้ข้อมูลรายละเอียด
3. เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงคุณภาพ

องค์ประกอบของ ความเห็นของกลุ่ม ได้แก่ บุคคลร่วมสนทนากลุ่มไม่ต่ำกว่า 6 – 12 คน พิธีกรจะต้องรู้พื้นที่นั้นแล้วพอสมควร และรู้ขอบเขตของชุมชน จึงเลือกกิจกรรมใช้ความเห็นของกลุ่ม และในการสนทนาแต่ละครั้งจะใช้ระยะเวลาตามความเหมาะสมในแต่ละสถานการณ์ บทบาทของบุคคลที่เข้าร่วมสนทนากลุ่มมีดังนี้

1. พิธีกร (Moderator/ Facilitator) ทำหน้าที่เป็นผู้จุดประเด็นหรือ ชักจูงให้ผู้เข้าร่วมสนทนาแสดงความคิดเห็นตามประเด็นคำถามที่ได้มาจากวัตถุประสงค์ของปัญหาการวิจัยและต้องควบคุมการสนทนาให้อยู่ในประเด็นและการวิเคราะห์สถานการณ์เพื่อให้ได้ข้อมูลในการสร้างคำถามใหม่

2. บุคคลเป้าหมายของการสนทนา (Discussion) ทำหน้าที่ในการพูดคุย แสดงความคิดเห็นในประเด็นข้อคำถามต่าง ๆ

3. จดบันทึกการสนทนา (Note Taker) ทำหน้าที่จดระหว่างการสนทนากลุ่มห้ามมีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น

4. ผู้ช่วย (Assistants) ทำหน้าที่ควบคุมเทปอำนวยความสะดวก และดูแลแก้ปัญหาอื่น ๆ (ชอบ เข้มกลัด และ โกวิท พวงงาม, 2547, หน้า 65; นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2547, หน้า 244)

ประโยชน์

1. ชาวบ้าน ประชาชนผู้ด้อยโอกาสจะตื่นตัว ได้รับการศึกษามากขึ้น สามารถคิดวิเคราะห์เหตุการณ์ต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้อง มีความเชื่อมั่นในการที่จะให้ความร่วมมือกัน ในการดำเนินกิจกรรมทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเอง และชุมชน

2. ปัญหาหลักของชุมชนได้รับการแก้ไข ประชาชนผู้ด้อยโอกาสจะมีโอกาสมากขึ้น การจัดสรรทรัพยากรและผลประโยชน์ต่าง ๆ ในชุมชน จะมีการกระจายอย่างทั่วถึง เป็นธรรม รวมทั้งความรู้และข้อมูล ข่าวสาร ซึ่งจะส่งผลให้คุณภาพชีวิตของคนในชุมชนดีขึ้น

3. สำหรับผู้วิจัย และนักพัฒนาจะได้เรียนรู้จากชุมชน ได้ประสบการณ์ในการทำงาน ร่วมกับชุมชน อันจะก่อให้เกิดความเข้าใจชุมชนได้ดีขึ้น และเกิดแนวคิดในการพัฒนาอย่างแท้จริง

บทบาทของนักวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540, หน้า 86 – 88) กล่าวถึงบทบาทของนักวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า ในฐานะที่เป็นนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม นักวิจัยจะต้องให้ความสำคัญในสิ่งต่อไปนี้

1. ความตั้งใจที่จะแสวงหาและเพิ่มเติมความรู้เกี่ยวกับสถานการณ์ในชุมชน และสถานการณ์ที่กว้างขวางออกไป โดยการสังเกต การฟัง การถาม การอภิปราย และการวิเคราะห์ ในทุกโอกาสที่จะทำได้ นักวิจัยภายนอกจะต้องหาโอกาสที่จะได้ร่วมงาน เล่น กิน อยู่ในชุมชน เพราะเป็นวิธีที่จะได้เรียนรู้สภาพที่แท้จริงของชุมชน

2. ความสนใจในสถานการณ์ทางการเมือง สังคม เศรษฐกิจ เพื่อจะได้รู้ว่าเรากำลังทำงานกับใครในชุมชน ใครคือคนที่งานวิจัยจะเข้าถึงได้ง่ายที่สุด ใครคือคนที่งานวิจัยจะเข้าถึงได้ยากที่สุด

3. ความยินดีพร้อมที่จะประเมินและวิจารณ์ตนเอง เป็นการยอมรับฟังข้อวิจารณ์หรือการประเมินจากผู้อื่นทั้งในและนอกโครงการวิจัย

4. มีความสามารถที่จะตั้งคำถามอย่างมีวิจารณญาณ ให้ชาวบ้านได้ใช้ในการตัดสินใจ ปัญหาเอง โดยนักวิจัยอาจนำเอามุมมองใหม่ ๆ มาเสนอแนะให้กับชาวบ้าน

5. มีความยึดมั่นต่อพันธะกรณีในระยะยาวกับท้องถิ่น หรือชุมชนที่ทำวิจัยอย่างต่อเนื่อง และผูกพัน เพราะเป็นหนทางเดียวที่จะทำให้เกิดการมีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกันตลอดกระบวนการวิจัย

6. มีความแน่วแน่ที่จะมีส่วนร่วมกับชาวบ้านในการเสี่ยงต่อปฏิกริยา หรือการต่อต้าน จากกลุ่มอำนาจ ซึ่งกระบวนการวิจัยอาจจะพัวพันถึงนักวิจัยที่จะละทิ้งงานเมื่อมีสถานการณ์คับขันเกิดขึ้น

7. มีความเต็มใจที่จะถ่ายทอดทักษะของตนผู้ร่วมโครงการวิจัย พยายามทำให้ชาวบ้านเกิดความรู้สึกว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม รวมทั้งทักษะและวิทยาการต่าง ๆ นั้น เป็นสิ่งที่ชาวบ้านสามารถเรียนรู้และเข้าใจง่าย

8. มีพันธะกรณีที่ขอมอบและพิจารณาให้ความสนใจของชาวบ้าน ผู้ร่วมในโครงการวิจัยอยู่ในลำดับแรกก่อนความสนใจของนักวิจัยเอง และก่อนความสนใจของนักวิชาการในชุมชนหรือแม้กระทั่งก่อนความต้องการของผู้ให้ทุนสนับสนุน นักวิจัยจะต้องสุขุมรอบคอบในการเจรจาต่อรองลำดับความสำคัญเพื่อให้ประชาชนได้รับประโยชน์สูงสุด คุณสมบัติของนักวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540, หน้า 88 – 90) กล่าวถึงลักษณะของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมว่า เป็นงานที่ต้องได้รับความร่วมมือจากประชาชนในพื้นที่ที่ทำการวิจัยอย่างจริงจัง ดังนั้นการที่จะได้รับความร่วมมือจากชาวบ้านนักวิจัยจะต้องมีคุณลักษณะ ดังนี้

1. ความรู้สึกร่วม (Empathy) คือ มีความรู้สึกเช่นเดียวกับชาวบ้านเหมือนเอาใจเขามาใส่ใจเรา ที่นักวิจัยสามารถมีความรู้เช่นเดียวกับชาวบ้านเท่ากับอยู่ในภาวะเช่นเดียวกับเขาจะช่วยให้เกิดความวิพากษ์วิจารณ์ของชาวบ้านว่าถูกหรือผิด

2. การเป็นที่ยอมรับ (Credible) คือ ความเชื่อถือได้ วางใจได้ การที่คนจะได้รับการยอมรับเชื่อถือได้ก็ต่อเมื่อเขามองเห็นว่าเป็นคนซื่อสัตย์และมีเกียรติ

3. ความเป็นมิตรและจริงใจ (Friendly Pleasant) โดยทั่วไปคนจะเชื่อถือและเป็นมิตรกับคนที่เขาชอบมากกว่าคนที่เขาไม่ชอบ

4. มองโลกในแง่ดี (Positiveness) คนที่มองโลกในแง่ดีก็จะแผ่ความรู้สึกเช่นนั้น แก่ผู้อื่นด้วย ผู้ที่ได้รับก็จะตอบมาในทำนองคล้ายกันเป็นความรู้สึกที่ดีต่อกันทำให้การสื่อสารเกิดในทางที่ดี

5. การร่วมมือและช่วยเหลือ (Cooperative Helpful) การร่วมมือช่วยเหลือกันและกัน จะส่งเสริมให้เกิดการสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ

6. การระมัดระวังเรื่องอากัปกิริยา (The use of gestures) ท่าทางจะบอกถึงลักษณะได้หลายอย่าง เช่น การชี้นิ้วก็จะบ่งบอกถึงลักษณะความเป็นเจ้านาย หรือเป็นการบ่งบอกถึงการท้าทายผู้อื่น เป็นต้น

7. การยิ้ม (Smiling) อากักรยิ้มบนใบหน้าจะเป็นการแนะนำที่ก่อให้เกิดการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เวลาที่พูดกับใครควรสังเกตเห็นหน้าของเขาด้วยเพราะจะเป็นการบ่งบอกถึงความรู้สึกของเขาว่ากำลังคิดอะไรอยู่

8. เป็นผู้ฟังที่ดี (Good Listener) การฟังเป็นเรื่องสำคัญในการสนทนา ถ้าเราใช้เวลาในการฟังให้มากเราจะเรียนรู้อะไรต่าง ๆ ได้มาก การฟังก็เป็นการซึมซับความรู้สึกของคนอื่นว่ารู้สึกอย่างไร

9. การเปิดใจกว้าง (Open Mind) พยายามเปิดใจให้กว้างไม่ว่าบางครั้งจะทำให้ยาก เราก็ควรฝึกหัดที่จะเข้าใจในเหตุผลของผู้อื่นที่เชื่อหรือคิดแตกต่างจากเรา

10. ความเปิดเผย (Openness) นักวิจัย PAR ต้องพร้อมที่จะเปิดเผยตัวเองกับผู้อื่นที่ตน กำลังมีความสัมพันธ์ด้วย การเปิดเผยเป็นความยินดีที่จะให้ข้อมูลเกี่ยวกับตัวเองต่อการสนทนา

11. การให้ความนับถือผู้อื่น (Respectful) ทุกคนต้องได้รับการปฏิบัติอย่างให้เกียรติ แม้บางเรื่องอาจจะไร้สาระแต่เราก็ต้องแสดงให้ความสนใจ

12. ความเสมอภาค (Equality) ในบางครั้งอาจเกิดความไม่เท่าเทียมกัน เช่น บางคนอาจมี สถานภาพสูงกว่า เก่งกว่า สวยกว่า ซึ่งเราก็จะต้องปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน

คุณสมบัติ

เคมมิส และวิลคินสัน (Kemmis & Wilkinson, 1998) ได้สรุปลักษณะเด่นของการวิจัย เชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมไว้ 6 ประเด็นหลัก ดังนี้

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการทางสังคม ซึ่งผู้วิจัย ทำการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างส่วนบุคคลกับส่วนรวม เพื่อสร้างความเข้าใจว่าแต่ละบุคคล ถูกสร้างใหม่โดยอาศัยการปฏิบัติการทางสังคมแบบมีส่วนร่วม เมื่อนำมาประยุกต์กับทางการศึกษา การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมอาจเป็นการศึกษาการทำงานเป็นทีมของครู เป็นต้น

2. รูปแบบการวิจัยเป็นการศึกษาโดยอาศัยการมีส่วนร่วม หมายความว่า แต่ละบุคคล แต่ละฝ่ายการศึกษาตนเอง ระหว่างกระบวนการศึกษานี้ พวกเขาดำเนินการตรวจสอบว่าตนเอง มีความเข้าใจอย่างไร มีทักษะ ค่านิยม รวมถึงความรู้ของตนเองในปัจจุบันทั้งในแง่ที่ดีและแง่ ที่เป็นอุปสรรคนั้นมีอะไรบ้าง ตัวอย่างเช่น ครูผู้สอน ต้องการศึกษาดูตนเองเพื่อสร้างความเข้าใจที่ดี ขึ้นในการปฏิบัติงานของพวกเขา และความรู้เหล่านี้ได้สร้างแนวทาง และอุปสรรค ให้กับครู ต่อการทำงานกับผู้เรียนหรือไม่

3. รูปแบบการวิจัยเป็นการลงมือปฏิบัติและทำงานร่วมกัน ทำงานร่วมกันเพราะว่า การค้นหาความจริงนี้จะสำเร็จได้ด้วยผู้อื่น เป็นการลงมือปฏิบัติเนื่องจากการสำรวจ การกระทำของชุมชน ผลผลิตของความรู้โครงสร้างขององค์กรทางสังคม โดยมีวัตถุประสงค์ ที่จะลดการกระทำที่เป็นอุปสรรคที่ไม่สมเหตุสมผล ลดการสูญเสีย ลดความอยุติธรรม หรือ ความไม่พึงพอใจลง ตัวอย่างเช่น ครูอาจต้องทำงานร่วมกับครูคนอื่น ๆ เพื่อลดการสูญเสียและ ระดับของความพึงพอใจของการทำงานแบบร่วมศูนย์ในโรงเรียนซึ่งทำให้ขาดผลงานนวัตกรรม ใหม่ ๆ ที่สร้างสรรค์ เป็นต้น

4. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการที่จุดประกายที่สร้างสรรค์ เพื่อให้หลุด ออกจากอุปสรรคของความไม่สมเหตุสมผล และ โครงสร้างการทำงานที่ไม่เหมาะสมที่จำกัด

มิให้เกิดการพัฒนา ตัวอย่างเช่น จุดประสงค์ของการศึกษาเพื่อมุ่งไปยังการเปลี่ยนแปลง กระบวนการบริหารงานแบบรวมอำนาจของครูในสถานศึกษา การปรับกระบวนการสอน เพื่อให้ผู้เรียน เรียนรู้ได้ดีขึ้น เป็นต้น

5. วัตถุประสงค์อย่างหนึ่งของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมคือ เพื่อช่วยให้แต่ละบุคคลได้หลุดพ้นจากอุปสรรคที่พบในสื่อ ในภาษา ในกระบวนการทำงาน และในความสัมพันธ์ของอำนาจที่เกิดขึ้นในโรงเรียน ตัวอย่างเช่น ครูอาจได้รับความกดดันจากกฎระเบียบของโรงเรียนซึ่งทำให้รู้สึกว่าจะไม่ได้รับอำนาจในการดูแลผู้เรียนในชั้นเรียน

6. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เป็นการวิจัยแบบไตร่ตรองครุ่นคิด และเน้นในเรื่องของการนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงในเชิงปฏิบัติ สิ่งนี้เกิดขึ้นในรูปแบบของการไตร่ตรองอย่างเป็นพลวัตกับการลงมือกระทำเมื่อครูไตร่ตรองถึงบทบาทหน้าที่ของตนเองในโรงเรียนควบคู่ไปกับการลงมือปฏิบัติแล้วซ้ำอีกหลาย ๆ ครั้งพร้อมกับทบทวนประเด็นปัญหาที่ตั้งไว้ กับสิ่งที่ได้เรียนรู้และสิ่งที่กระทำสำเร็จจากผลของการปฏิบัตินั้น เป็นต้น

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการสามารถแสดงให้เห็นถึงวงจรที่เป็นพลวัตในการค้นหา การคิดและการกระทำได้ดีที่สุด สตริงเจอร์ (Stringer, 1999 อ้างถึงใน พันธุ์ทิพย์ งามสุด, 2540, หน้า 60) เราเรียกกระบวนการนี้ว่า “พลวัตแห่งการกระทำร่วมกัน” ดังแสดงให้เห็นดังรูปด้านล่างนี้ รูปแบบดังกล่าวแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ การค้นหา การคิด และการกระทำ สิ่งเหล่านี้บอกเราว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการนั้นเป็นการวิจัยที่ไม่เกิดขึ้นแบบเส้นตรงที่แน่นอน แต่เป็นกระบวนการทำซ้ำ การปรับการดำเนินการและแปลความหมาย

ข้อดีของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบร่วมมือสามารถแยกกล่าวได้ 3 ข้อ ดังนี้

1. ลึกและครอบคลุม (Depth and Coverage) ยังมีคนเกี่ยวข้องในการวิจัยมากเท่าไร ยิ่งทำให้เก็บข้อมูลได้ลึก (ศึกษารายกรณี) และกว้าง (ประชากรเพิ่มขึ้น) มากเท่านั้น

2. เทียบตรงและเชื่อมั่น (Validity and Reliability) การร่วมมือกันหลาย ๆ คนทำให้ได้ข้อมูลจากหลาย ๆ แหล่ง ทำให้สิ่งที่พบจากการวิจัยน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

3. แรงจูงใจ (Motivation) การทำงานเป็นทีมเกิดแรงจูงใจที่อยากจะทำมากกว่าทำคนเดียวถ้ากระบวนการกลุ่มเป็นไปในทางสร้างสรรค์ แต่ถ้าขัดแย้งกันก็อาจทำให้มีมิตรภาพที่เคยมีจบลงก็ได้ ซึ่งจุดนี้เป็นจุดสำคัญมากในการที่จะตัดสินใจร่วมงานกัน ควรที่จะกำหนดข้อตกลงในเรื่องจุดมุ่งหมาย ทิศทาง และกระบวนการวิจัย วันเวลาให้ชัดเจน

การประเมินผล

พันธุ์ทิพย์ รามสูต (2540, หน้า 92) กล่าวถึงการประเมินผลแบบมีส่วนร่วมที่นักวิจัยและผู้ร่วมวิจัยควรกระทำ ดังนี้

1. ให้มีการเก็บข้อมูลอย่างหลากหลาย และเลือกสรรให้เข้ากับความต้องการของหลายฝ่ายได้ เช่น ฝ่ายผู้ร่วมในโครงการวิจัย ฝ่ายผู้ให้ทุน ฝ่ายรัฐบาล หรือฝ่ายประชาชนทั่วไป เป็นต้น

2. ให้ผู้ร่วมในโครงการวิจัยได้เรียนรู้ทักษะการประเมินผลจากกระบวนการและจากประสบการณ์ของผู้ประเมินจากภายนอก

3. วางแผนให้มีการประเมินผลตลอดระยะของโครงการวิจัย ให้ครอบคลุมอย่างกว้างขวาง ได้แก่

3.1 ระยะแรก ก่อนเริ่มต้นโครงการวิจัยต้องทำความเข้าใจวัตถุประสงค์ของการวิจัย การจัดระบบ บันทึก ระบบเก็บรายงาน แฟ้มเอกสาร บันทึกการตัดสินใจและเหตุผลประกอบการตัดสินใจ

3.2 ระยะกลาง เป็นการประเมินผลเนื้อหาของกระบวนการวิจัยว่า มีอะไรที่ดำเนินไปไม่ถูกต้อง อะไรทำถูกทิศทางแล้ว และอะไรควรต้องเปลี่ยนแปลงบ้าง ทบทวนความสอดคล้องของโครงการกับแหล่งทุน

3.3 ระยะปลาย เป็นการประเมินผลรวม เช่น บทเรียนที่ได้จากการวิจัยความสำเร็จหรือล้มเหลวที่ประสบ ข้อเสนอแนะสำหรับอนาคต เช่น เหตุผลที่ทำให้โครงการวิจัยไม่สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้มีคำอธิบายหรือปัจจัยอะไรอยู่เบื้องหลัง เช่น เป้าหมายไม่สามารถทำได้จริง เพื่อฝันหรือคาดหวังสูงเกินไป หรือกลวิธีไม่เหมาะสม เป็นต้น

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

คุณลักษณะที่พึงประสงค์

ผลงานวิจัยที่กล่าวถึงคุณลักษณะของเด็กและเยาวชนไทยที่พึงประสงค์ที่สังคมต้องการจะนำไปสู่การพัฒนาประเทศชาติมีหลายเรื่อง ดังนี้ กองวิจัยทางการศึกษา กรมวิชาการ (2540) ได้ทำรายงานการวิจัยเรื่อง คำนึงถึงความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อสังคมไทย พบว่า คุณลักษณะของเด็กที่มีความสมานฉันท์ คือ มีความสามัคคี และให้ความร่วมมือกับผู้อื่น คุณลักษณะของเด็กที่มีความเอื้ออาทร คือ มีน้ำใจและมีความกรุณา และจากรายงานศึกษาสภาพการจัดการการเรียนรู้เพื่อเสริมสร้างคุณลักษณะที่นำไปสู่ความสมานฉันท์และเอื้ออาทรต่อกัน ประกอบด้วย 7 คุณลักษณะ ได้แก่ มีคุณธรรม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีน้ำใจ รู้รักสามัคคี พึ่งพาเกื้อกูลกัน มีจริยประเพณีดีงาม

และภูมิใจในชาติและท้องถิ่น สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2546) พบว่า คุณลักษณะ
คุณภาพเด็กไทยที่สังคมต้องการมี 9 คุณลักษณะ คือ ลักษณะนิสัยและความประพฤติความรู้
ความสามารถ คุณธรรมจริยธรรม ความรับผิดชอบ และการมีส่วนร่วมต่อสังคม อาชีพ
ความเป็นไทย สุขภาพอนามัย เทคโนโลยี หน้าที่พลเมืองและการเคารพสิทธิผู้อื่น

นอกจากนี้ รองศาสตราจารย์ ดร.สมพงษ์ จิตระดับ สุ้องกะวาทิน ได้ทำวิจัย

เรื่อง คุณลักษณะและวิธีการเรียนรู้ของเยาวชนรุ่นใหม่ พบว่า คุณลักษณะเด็กและเยาวชนไทย
ที่พึงประสงค์ต้องยึดอย่างไทย จิตใจดี มีน้ำใจ ใฝ่สวย รักความยุติธรรม มีความมั่นใจในตนเอง
แบบสากล แต่อ่อนน้อมถ่อมตนแบบไทย มีความสามารถในการภาษาอังกฤษ คอมพิวเตอร์ วัฒนธรรม
ที่หลากหลาย รู้จักสิทธิหน้าที่และความรับผิดชอบ มีจิตสำนึกสาธารณะในระบอบประชาธิปไตย
มีวิถีชีวิตแบบเศรษฐกิจพอเพียง เป็นผู้ประกอบการรายย่อยและขนาดกลางได้ เป็นเด็กเก่ง ดี
มีความสุข ปรับตัวเองได้อย่างสมดุล รู้จักคุณค่าของตนเอง มีทักษะชีวิตในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นได้
มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย เอกลักษณะของวัฒนธรรม วิถีชีวิตแบบเรียบง่าย และใกล้ชิด
พระพุทธศาสนา สอดคล้องกับเกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษา
แห่งชาติ, 2546) ได้วิจัยภาพอนาคตและคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ไว้เป็น 4 มิติ คือ มิติ
ด้านร่างกาย คือ ร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีพัฒนาการด้านร่างกาย และสติปัญญาสมบูรณ์ตามเกณฑ์
ในแต่ละช่วง มิติด้านจิตใจ คือ รู้จักและเข้าใจตนเอง เข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น เข้าใจสถานการณ์
การเปลี่ยนแปลง และสภาพแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัวได้เป็นอย่างดี มิติด้านความรู้ คือ สามารถรู้ลึก
ในแก่นสารของวิชา รู้รอบตัวในเชิงสหวิทยาการและรู้ได้ไกลสามารถคาดการณ์อนาคตได้ มิติ
ด้านทักษะความสามารถ คือ มีทักษะด้านการคิด การสื่อสาร การใช้ภาษาต่างประเทศ
การใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะทางสังคมทางอาชีพ ทางสุนทรีย์และการจัดการที่ดี
พิรุณรัตน์ สันติลีลา (2542) ศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูแนะแนวตามทัศนะ
ของผู้เชี่ยวชาญด้านการแนะแนวและผู้บริหาร โรงเรียนมัธยมศึกษา โดยใช้เทคนิคเดลฟาย
ความมุ่งหมายของการวิจัยนี้เพื่อศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูแนะแนวตามทัศนะ
ของผู้เชี่ยวชาญด้านการแนะแนวผู้บริหาร โรงเรียนมัธยมศึกษา โดยใช้เทคนิคเดลฟาย แบ่ง 7 ด้าน
ดังต่อไปนี้ ด้านวุฒิทางการศึกษาด้านการแนะแนว ด้านการสอนวิชากิจกรรมแนะแนว
ด้านความสามารถในการให้บริการแนะแนว ด้านคุณธรรม ด้านบุคลิกภาพ ด้านความเป็นประชาธิปไตย
และด้านคุณลักษณะเฉพาะตัวอื่น ๆ แล้วนำผลที่วิเคราะห์ได้มาสรุปและเปรียบเทียบเชิงพรรณนา
ตามทัศนะของกลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการแนะแนวที่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญด้านการแนะแนวและกลุ่มบริหาร
โรงเรียนมัธยมศึกษาผลการวิจัยพบว่าคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของครูแนะแนวที่กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ
ด้านการแนะแนวและผู้บริหาร โรงเรียนมัศึกษามีความคิดเห็นสอดคล้องกันมากที่สุด คือ

ด้านวุฒิทางการศึกษาด้านการแนะแนว ด้านการสอนวิชากิจกรรมแนะแนว ด้านความสามารถ
ในการให้บริการแนะแนวด้านคุณธรรม ด้านบุคลิกภาพ ด้านความเป็นประชาธิปไตย
ด้านคุณลักษณะเฉพาะตัวอื่น ๆ (สุดาวรรณ เครือพานิช, 2548, หน้า 50 – 51)

วิลเลียม (Williams, 2004, p. 206) ได้ศึกษาคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของวัยรุ่น โดยเน้น
ที่ความฉลาดทางอารมณ์ ความสามารถในการแก้ปัญหา การรับรู้บทบาทของตนเอง และ
การปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาคั้งนี้มีจำนวน 12 คน โดยใช้การสัมภาษณ์
ใช้คำถามปลายเปิด และแบบสอบถามเพื่อการประเมิน คุณลักษณะที่พึงประสงค์ ได้แก่
ความเป็นผู้นำความสามารถในการแก้ไข้ปัญหา ซึ่งคุณสมบัติเหล่านี้มีความสัมพันธ์กับความฉลาด
ทางอารมณ์ผลการวิจัย พบว่า วัยรุ่นที่มีการรับรู้บทบาทในตนเอง และมีความสามารถในการแก้ไข้
ปัญหา มีความฉลาดทางอารมณ์มากกว่าคุณลักษณะอื่น

กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

วัฒนา บันเทิงสุข (2546, หน้า 118 – 128) ได้วิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการ
แบบมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพร
ในชุมชนบ้านชาดดับเต่าจังหวัดระยอง โดยมีวัตถุประสงค์การวิจัยเพื่อศึกษาปัญหา หารูปแบบ
และข้อสรุปเกี่ยวกับการมีส่วนร่วมของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการ
ใช้สมุนไพร โดยใช้เทคนิควิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ประเด็นของการศึกษาเกี่ยวข้องกับ
การมีส่วนร่วมในการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การฟื้นฟู การอนุรักษ์ และกระบวนการถ่ายทอด
ภูมิปัญญา โดยศึกษากับบุคคลหลักในชุมชน จำนวน 59 คน ผลการวิจัยปรากฏว่า จุดอ่อน
ของชุมชน คือ ผู้นำไม่ได้ให้ความสำคัญกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และการปฏิบัติงานเอื้อต่อการพัฒนา
ชุมชนได้น้อย ประชาชนขาดแรงจูงใจในการพัฒนางานภูมิปัญญา และไม่มีรูปแบบการนำ
ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนมาดำเนินการหารายได้ จุดแข็งของชุมชนคือ มีทรัพยากรที่เป็นสมุนไพร
หลายชนิดมีเอกลักษณ์อาหารจากภูมิปัญญาท้องถิ่น ครัวภูมิปัญญาท้องถิ่นมีหลายกลุ่ม มีพื้นที่และ
แหล่งน้ำที่เอื้อต่อการพัฒนาการเกษตร สำหรับการวิจัยครั้งนี้ชุมชนได้เสนอให้นำทุนในชุมชน
ที่ประกอบด้วยครัวภูมิปัญญา ผลผลิตที่เป็นเอกลักษณ์ด้านสมุนไพรพัฒนา โดยนำสมุนไพรกะทือ
มาทำอาหารเพื่อเป็นตัวแทนในการสร้างปรากฏการณ์ จนได้รูปแบบเบื้องต้นของการมีส่วนร่วม
ของประชาชนในกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการใช้สมุนไพรในชุมชน
บ้านชาดดับเต่า จังหวัดระยอง อันประกอบด้วยกระดำเนินการหลัก 15 ประการ คือ 1) รวมกลุ่ม
ผู้สนใจที่มีแนวคิดเดียวกันและเอื้อกันมากที่สุด 2) เลือกกิจกรรมที่ปฏิบัติง่าย ใช้ทุนน้อยมาเป็นสื่อ
สร้างการมีส่วนร่วมของประชาชน 3) สำรวจตลาดผู้บริโภคเพื่อหาความเป็นไปได้ของการผลิต
4) มีระเบียบการทำงานของกลุ่ม 5) มีกลุ่มเป้าหมายที่รองรับผลผลิตที่ชัดเจน 6) ทุกคนที่ทำงาน

ต้องรู้และเข้าใจสรรพคุณของผลิตภัณฑ์ 7) แบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบโดยให้สมาชิกเลือกงานเอง 8) เลือกสถานที่ที่สะดวกและเอื้อต่อการทำงานของสมาชิก 9) เริ่มงานจากจำนวนน้อยแล้วค่อยขยายตามความต้องการของผู้บริโภค 10) มีการประเมินผลการปฏิบัติงานและผลผลิตที่ตรงประเด็น 11) ให้ความสำคัญและความเสมอภาคกับทุกคน 12) เมื่อพบปัญหาต้องสามารถปรับเปลี่ยนวิธีการได้ทันที 13) หลีกเลี่ยงความขัดแย้งในกลุ่มและบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกระดับ 14) พัฒนาปรับปรุงงานให้มีความสม่ำเสมอทั้งคุณภาพและปริมาณ สอดคล้องกับความต้องการของผู้บริโภค 15) มีการสร้างขวัญกำลังใจที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่ม ผลที่ได้รับจากกระบวนการวิจัยปรากฏว่า กลุ่มที่ดำเนินการผลิตด้วยกระบวนการดังกล่าวสามารถดำเนินการบริหารจัดการพัฒนาได้อย่างต่อเนื่อง ส่งผลให้ชุมชนมีส่วนร่วมในกระบวนการสร้างงาน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน และมีรายได้เพิ่มขึ้น

สมบัติ ท้ายคำเรือ (2547, หน้า 147 – 162) ได้วิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาหลักสูตรการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนสำหรับครูสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยการวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาหลักสูตรการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียน ซึ่งอาศัยการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมที่เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพเข้าไปพัฒนาทุกขั้นตอน กลุ่มผู้ร่วมพัฒนาหลักสูตรคือครูผู้สนใจร่วม จำนวน 7 คน ขั้นตอนการวิจัยประกอบด้วย 4 ขั้นตอนคือ 1) ศึกษาข้อมูลเบื้องต้นสำหรับพัฒนาหลักสูตร 2) ออกแบบหลักสูตรการวิจัยปฏิบัติการในชั้นเรียน 3) นำหลักสูตรไปทดลองใช้ 4) ประเมินผลการใช้หลักสูตร ผลการวิจัยพบว่า 1) งานวิจัยในชั้นเรียนที่ครูทำอยู่มีลักษณะการแก้ไขปัญหาในชั้นเรียนแต่ไม่เป็นระบบ และส่วนหนึ่งทำวิจัยเพื่อขอตำแหน่งให้สูงขึ้น ส่วนครูที่ไม่ทำวิจัยเพราะไม่มีความรู้เรื่องระเบียบวิธีวิจัย ไม่ได้ทำการวิเคราะห์ปัญหาในชั้นเรียน รวมทั้งขาดแหล่งเรียนรู้และผู้ให้คำปรึกษาด้านการวิจัย 2) องค์ประกอบต่าง ๆ ของหลักสูตรที่พัฒนาขึ้นประกอบด้วยหลักการ จุดมุ่งหมาย โครงสร้างเนื้อหา กิจกรรมการเรียนการสอน สื่อการเรียนการสอนและการวัดผล ประเมินผล ที่ประเมินโดยครูที่ร่วมพัฒนาหลักสูตรและผู้เชี่ยวชาญที่มีความเหมาะสมสอดคล้องซึ่งกันและกันในระดับมาก 3) ครูมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาหลักกระบวนการวิจัยเพิ่มขึ้น มีทักษะในการปฏิบัติการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนครบกระบวนการวิจัย รวมทั้งมีเจตคติที่ดีต่อการวิจัยเชิงปฏิบัติการวิจัยตั้งแต่เริ่มต้นจนครบกระบวนการวิจัย รวมทั้งมีเจตคติที่ดีต่อการวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนและเห็นคุณค่าและประโยชน์ของการวิจัยที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนและการพัฒนาคุณลักษณะของผู้เรียน 4) ผลการประเมินรายงานวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนของครูที่ร่วมพัฒนาหลักสูตรแต่ละคนมีความถูกต้องอย่างเหมาะสม โดยเฉลี่ยอยู่ในระดับมาก ครูที่ร่วมพัฒนาหลักสูตรยังมีความมั่นใจว่าสามารถทำวิจัยเชิงปฏิบัติการในชั้นเรียนต่อไปได้และสามารถสร้างเครือข่ายนักวิจัยในโรงเรียนได้

จิรัชย์ บุรณะฤทธิ์ทวิ (2545, หน้า 98) ได้ศึกษากระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาความสามารถในการวิจัยของครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน ตำบลแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ ใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม 4 ขั้นตอนหลัก ปรับเข้ากับสถานการณ์ในขณะดำเนินการวิจัย ซึ่งเป็นผลให้สามารถพัฒนาความสามารถในการวิจัยของครูอาสาสมัครการศึกษานอกโรงเรียน ตำบลแม่ฟ้าหลวง สูงขึ้น โดยมีเปอร์เซ็นต์การพัฒนาเท่ากับ 66.08 ซึ่งจัดได้ว่า มีการพัฒนาค่อนข้างมาก

ภิรมย์ จงคำอาจ (2545, หน้า 99) ได้ศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนของผู้สูงอายุ โดยใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม พบว่า การใช้กระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วมสามารถทำให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องเกิดกระบวนการคิด การทำงานของตนอย่างมีระบบ สามารถแก้ปัญหาและพัฒนาชุมชนในพื้นที่ได้

สมมาต บรรจงรัตน์ (2540, บทคัดย่อ) ทำการศึกษาการพัฒนาการเรียนการสอน การแก้โจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ช่วงอุตสาหกรรมในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการวัตรูปประสงค์เพื่อพัฒนาการเรียนการสอนการแก้โจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ อุตสาหกรรม ในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ระหว่างผู้วิจัยและครูผู้สอน 3 ท่าน ซึ่งในการดำเนินการวิจัยได้ดำเนินการวิจัยเป็น 3 ระยะ คือระยะที่ 1 ศึกษาปัญหา ระยะที่ 2 ประชุมปฏิบัติการเพื่อวางแผน ระยะที่ 3 ดำเนินการสอน ผลการศึกษาพบว่า

1. ประสิทธิภาพของแผนการสอนที่ได้ต่ำกว่าเกณฑ์ความสัมพันธ์ระหว่างกระบวนการ และผลลัพธ์โดยเฉลี่ยตามที่ครูร่วมกันกำหนด
2. ผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแก้ไขโจทย์ปัญหาคณิตศาสตร์ช่วงอุตสาหกรรมของนักเรียน หลังเรียนสูงกว่าก่อนเรียนอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01

3. ครูที่เข้าร่วมการวิจัยได้ปรับปรุงและพัฒนาพฤติกรรมการสอนไปในทางที่ดีขึ้น

Woo (1993, p. 1441) ได้ทำการวิจัยเรื่องการใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือเพื่อเตรียมนักเรียน สำหรับการสอบแข่งขันคณิตศาสตร์ ผู้วิจัยมีจุดประสงค์ที่จะปรับปรุงการสอนของเขาในการเตรียมนักเรียนเพื่อการสอบแข่งขันทางคณิตศาสตร์ ซึ่งเขาได้อาศัยการสะท้อนตามรูปแบบของ กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการมาปรับปรุงการสอนที่ใช้การเรียนรู้แบบร่วมมือ ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างนักเรียน 35 คน โดยการคัดเลือกมาจากโรงเรียน 5 โรงเรียน โดยครูแต่ละโรงเรียนเป็นผู้คัดเลือกนักเรียนที่เคยร่วมการแข่งขันทางคณิตศาสตร์ในปีที่ผ่านมาเข้าร่วมกลุ่มกัน เพื่อทบทวนสำหรับการเตรียมการสอนแข่งขัน ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวม

จากคะแนนในการแข่งขันของนักเรียนแต่ละคน เก็บข้อมูลด้านเจตคติโดยการสำรวจ และเก็บข้อมูลอื่น ๆ โดยการบันทึกเทปโทรทัศน์ และการจดบันทึก ผู้วิจัยได้ติดตามและประเมินความก้าวหน้าเป็นไปอย่างต่อเนื่องตามรูปแบบของการวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งผลของการวิจัยพบว่าคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มนักเรียนที่ร่วมมือกันศึกษาเพิ่มจาก 78.9 คะแนน เป็น 96.4 คะแนน และสำหรับกลุ่มนักเรียนที่ไม่ได้ร่วมมือกันศึกษาคะแนนเฉลี่ยของกลุ่มจะเพิ่มจาก 82.6 คะแนน เป็น 89.8 คะแนน และด้านเจตคติพบว่านักเรียนที่ร่วมมือกันศึกษามีเจตคติที่ดีขึ้นต่อวิชาคณิตศาสตร์

Clark (1994, pp. 4997 – A) ได้ทำการวิจัยเชิงปฏิบัติการร่วมกับครูคณิตศาสตร์ในระดับเกรด 7 และเกรด 8 จำนวน 3 คน โดยมีจุดประสงค์เพื่อปรับปรุงการสอนคณิตศาสตร์ของครูในแง่ของการใช้วิธีการสืบสวนสอบสวน ซึ่งคลาร์ก ได้ทำหน้าที่เป็นผู้ช่วยเหลือครูในการเตรียมกิจกรรมเรียนรู้เพื่อปรับปรุงการเรียนการสอน โดยอาศัยแนวคิดของการสืบสวนสอบสวน และเป็นที่ปรึกษาในการปรับปรุงกิจกรรมการเรียนรู้ โดยใช้เวลาช่วงพักกลางวัน 25 ครั้ง และช่วงเช้า 5 ครั้ง นอกจากนั้นยังทำหน้าที่เก็บรวบรวมข้อมูล และสะท้อนเกี่ยวกับการปฏิบัติการสอนของครูในการเก็บรวบรวมข้อมูล เขาทำหน้าที่เป็นผู้สังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมในชั้นเรียน โดยใช้เวลาในช่วงเช้า 42 ครั้ง และสัมภาษณ์ครูแต่ละคน 3 ครั้ง ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการประชุมและสัมภาษณ์นั้นจะใช้การบันทึกเทปโทรทัศน์ทุกครั้ง และใช้แบบบันทึกการสังเกตชั้นเรียนแบบมีส่วนร่วม ซึ่งผลของการวิจัยเชิงปฏิบัติการในครั้งนี้ปรากฏว่า ครูได้มีการพัฒนาการสอนของเขาในด้านนี้ได้เป็นอย่างดีและนอกจากนั้น ผลของการวิจัยในครั้งนี้ยังได้ส่งผลไปถึงการพัฒนาวิชาอื่นตามไปด้วย

แกตติส (Gaddis, 1998, pp. 3052 – A) ได้ศึกษาการพัฒนาหลักสูตรคณิตศาสตร์แบบมีส่วนร่วมซึ่งเป็นกรณีศึกษาจาก กวาซูลูเนดาล ประเทศแอฟริกาใต้ ใช้เวลาศึกษาเกินกว่าหนึ่งปี โดยวิธีการทำให้เกิดการมีส่วนร่วมรับรู้และเปิดโอกาสให้ครู นักเรียนและชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาหลักสูตร ผลการศึกษาปรากฏว่า หลักสูตรที่พัฒนาขึ้นส่งผลต่อการเรียนของนักเรียนในทางที่ดีขึ้นและมีความพึงพอใจต่อหลักสูตร

ประวิต เอราวรณ (2542, หน้า 64 – 65) ทำการวิจัยเรื่อง การวิจัยตนเองเพื่อพัฒนาโรงเรียนเข้าสู่มาตรฐานการศึกษา โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งมีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษากระบวนการพัฒนาการศึกษา จากเสียงสะท้อนของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกับโรงเรียน โดยใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมผลการวิจัยพบว่า กระบวนการประเมินตนเองของโรงเรียนควรใช้กระบวนการวิจัยปฏิบัติการ ส่วนขั้นตอนการดำเนินการนั้นให้เป็นไปตามสภาพและบริบทของโรงเรียน

พจนานุกรม (2543, หน้า 135 – 137) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาหลักสูตรท้องถิ่นในระดับประถมศึกษาเอกชน ในกรุงเทพมหานคร มาตรฐานคุณภาพทางการศึกษา สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ในกรุงเทพมหานคร ผลการวิจัยพบว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่า ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการปรับหรือสร้างหลักสูตรท้องถิ่น ได้แก่ ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ ลักษณะที่ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม คือ เป็นผู้ให้ข้อมูลพื้นฐานร่วมวิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการของชุมชน และเป็นผู้ให้ความรู้/หรือถ่ายทอดประสบการณ์ ในการนำหลักสูตรท้องถิ่นไปใช้ ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่า ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในด้านการเตรียมครู การจัดบริการวัสดุหลักสูตรและสื่อการเรียนการสอน และการประชาสัมพันธ์หลักสูตรท้องถิ่น ชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วม คือ ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า และผู้ทรงคุณวุฒิ ลักษณะการมีส่วนร่วมของชุมชนคือ เป็นผู้ให้ข้อมูลพื้นฐานเป็นผู้ประสานกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการประเมินผลหลักสูตรท้องถิ่น ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ระบุว่า ชุมชนไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วม เนื่องจากนโยบายของโรงเรียน ไม่เอื้อให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมและชุมชนเห็นว่าเป็นหน้าที่ของโรงเรียน

วิสุทธิศักดิ์ หวานพร้อม (2543, หน้า 148 – 173) ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ของเด็กปฐมวัย ซึ่งกระบวนการวิจัยที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ มี 3 ระยะ คือ ระยะที่ 1 เป็นระยะก่อนการวิจัยซึ่งประกอบด้วย 2 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นกำหนดโรงเรียนและชุมชนเป้าหมาย 2) ขั้นสร้างความสัมพันธ์กับโรงเรียนและชุมชน ระยะที่ 2 เป็นระยะดำเนินการวิจัย ซึ่งประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) ขั้นศึกษาวิเคราะห์ ปัญหาและสาเหตุของปัญหา 2) ขั้นวางแผนปฏิบัติงาน 3) ขั้นปฏิบัติงานตามแผน 4) ขั้นติดตามประเมินผลระหว่างปฏิบัติงาน และระยะที่ 3 เป็นระยะสิ้นสุดการวิจัยประกอบด้วยขั้นประเมินผลการปฏิบัติงานเมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ได้แก่ แบบสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ แบบบันทึกพฤติกรรมการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในกระบวนการวิจัย แบบวัดความคิดสร้างสรรค์ แบบสังเกตพฤติกรรมด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน แบบประเมินผลงานด้านความคิดสร้างสรรค์ของนักเรียน และแผนการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่นักเรียน และแผนการจัดกิจกรรมเพื่อพัฒนาความคิดสร้างสรรค์ให้แก่ครู วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เชิงบรรยาย

มาริสสา โกเศษโยธิน (2542, บทคัดย่อ) ทำการวิจัยเรื่อง การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพด้วยวิธีเกษตรธรรมชาติและการจัดการด้านธุรกิจชุมชน แบบพึ่งพาตนเองของประชาชนในหมู่บ้านทับทิมสยาม02 ซึ่งมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษา

การมีส่วนร่วมในการพัฒนาอาชีพด้วยวิธีการเกษตรธรรมชาติผ่านกระบวนการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม และ ศึกษาแนวทางในการจัดการธุรกิจชุมชนแบบพึ่งพาตนเองของเกษตรกรที่อาศัยในหมู่บ้านบริเวณโครงการทับทิมสยาม 02 ตำบลคลองไก่อเลื้อย อำเภอลองหาด จังหวัดสระแก้ว กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ได้จากการคัดเลือกแบบเจาะจง ได้แก่ เจ้าหน้าที่หน่วยราชการในพื้นที่อำเภอลองหาดจำนวน 8 คน ผู้นำชุมชน จำนวน 8 คน และเกษตรกรที่ร่วมโครงการ จำนวน 20 คน เครื่องมือที่ใช้คือ การสัมภาษณ์แนวลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และแบบสอบถามวิธีการใช้ คือ การประชุมเสวนา การสนทนากลุ่ม การประชุมกลุ่มย่อย และเพิ่มสะสมงาน สถิติที่มชได้แก่ สถิติร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน และฐานนิยม

สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ (2543) ได้วิจัยเรื่อง ปฏิบัติการพัฒนาระบบประกันคุณภาพภายในสถานศึกษา การศึกษาครั้งนี้ใช้แนวทางของการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR: Participatory Action Research) โดยกำหนดให้มีนักวิจัย 3 ระดับ คือ ระดับกรม ระดับจังหวัด/ อำเภอและระดับ โรงเรียนผลการดำเนินงานในระดับสำนักงานในระดับสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดดีกว่าสภาพก่อนการดำเนินงานในทุกตัวชี้วัดสภาพความสำเร็จ กล่าวคือ มีการจัดทำข้อมูลสารสนเทศเพื่อการนิเทศอย่างเป็นระบบ โดยเน้นการปฏิรูปการเรียนรู้และความต้องการพัฒนาศักยภาพของบุคลากร จัดทำแผนที่พัฒนาส่งเสริมช่วยเหลือโรงเรียน โดยเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายมีส่วนร่วมและมีการประสานงานกับแผนพัฒนาคุณภาพของโรงเรียน การพัฒนาบุคลากรที่ใช้วิธีที่หลากหลาย ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายและตรงตามความต้องการของหลายจังหวัดได้จัดทำสื่อเสริมและจัดเป็นศูนย์หรือแหล่งความรู้เพื่อการค้นคว้าการพัฒนาการนิเทศทั้งด้านเทคนิค วิธีการที่หลากหลายและเนื้อหา การนิเทศที่เน้นภาพรวมทั้งระบบ มีการจัดการนิเทศครบวงจร (PDCA) ร่วมคิด ร่วมแก้ปัญหาโดยเฉพาะร่วมพัฒนาการนิเทศภายในโรงเรียนให้เข้มแข็ง สร้างขวัญและกำลังใจให้บุคลากรโดยประชาสัมพันธ์ผลงานโรงเรียน จัดนิทรรศการ เป็นวิทยากรและจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างโรงเรียนในโครงการอย่างสม่ำเสมอ ผลการดำเนินงานในระดับโรงเรียน สภาพหลังการดำเนินงานในระดับโรงเรียน สภาพหลังการดำเนินงานของโรงเรียนดีกว่าสภาพก่อนการดำเนินการทุกตัวชี้วัดสภาพความสำเร็จ คือ โรงเรียนจัดอบรมบุคลากรทุกกลุ่มเป้าหมาย อย่างทั่วถึง โดยวิธีการที่หลากหลาย มีความพยายามในการพัฒนาระบบสารสนเทศ บางโรงเรียนกำหนดให้เป็นยุทธศาสตร์ ในการดำเนินงานแผนพัฒนาคุณภาพโรงเรียนมีลักษณะของแผนยุทธศาสตร์มากขึ้น ทั้งในเชิงกระบวนการและเนื้อหาเปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าร่วมจัดทำ บางโรงเรียนจัดทำคู่มือการบริหารและการปฏิบัติงาน โครงการให้ครูทุกคนใช้ มีการพัฒนาระบบนิเทศภายในร่วมกับศึกษานิเทศก์ บางโรงเรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการนิเทศ มีการบันทึกผลการนิเทศด้วยตนเองและ

ผู้อื่น และนำผลไปใช้ในการทำงานให้มีคุณภาพมีการแต่งตั้งคณะกรรมการหลายคณะ เพื่อรับผิดชอบงานด้านต่าง ๆ ทุกโรงเรียนนำข้อมูล การประเมินตนเองของแต่ละภาคเรียน มาวิเคราะห์จุดเด่น จุดด้อย เพื่อเปรียบเทียบกับเป้าหมาย การพัฒนาและทบทวนยุทธศาสตร์ การดำเนินงานผลการเปรียบเทียบรูปแบบการพัฒนาระบบ การประกันคุณภาพในสถานศึกษา ของโรงเรียนทั้ง 3 ขนาดไม่แตกต่างกัน โรงเรียนทั้ง 3 ขนาดมีความพอใจมากต่อผลที่เกิดขึ้น ในเรื่องความร่วมมือของผู้เกี่ยวข้องและมีการพัฒนาของครูในด้านการสอนกิจกรรม หรือผล ที่ยังไม่พอใจคือ การนิเทศที่ขาดความต่อเนื่อง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น คือ ผู้บริหาร โรงเรียน เปลี่ยนยุทธวิธีการบริหารจากตนเองเป็นศูนย์กลางมาเป็นการกระจายอำนาจให้บุคลากรมีส่วนร่วม มากขึ้น ประการสำคัญผู้บริหารมีภาวะผู้นำทางวิชาการดีขึ้น การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ของพฤติกรรมครูคือ การทำงานเป็นทีมและทำงานอย่างมีเป้าหมาย มีทิศทาง และมุ่งสัมฤทธิ์ผล ในงานมากขึ้นและ เกรียงไกร ไชยเมืองดี (2542 อ้างถึงใน พจนานุกรมไทย, 2543, หน้า 90) ได้ดำเนินการวิจัยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมกับโรงเรียน 2 โรงเรียน สังกัดสำนักงานคณะกรรมการ การประถมศึกษาแห่งชาติในจังหวัดลำพูน โดยใช้การสร้างรูปแบบบนฐานของสิ่งดีที่โรงเรียน มีเพิ่มเติมด้วย ความคาดหวังตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ และความต้องการ ของท้องถิ่น โดยเฉพาะของนักเรียน จากการใช้แผนเป็นเครื่องมือในการทดลองใช้รูปแบบและ การติดตาม ตรวจสอบประเมินผล พบว่า รูปแบบการเรียนรู้ที่ยึดประโยชน์ของนักเรียนเป็นสำคัญ ทั้ง 2 โรงเรียนได้เน้นการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับชุมชน โดยใช้ประเด็นการพัฒนาทักษะชีวิตและ ทักษะการประกอบอาชีพเป็นประเด็นนำ โรงเรียนหนึ่งจัดการเรียนการสอนได้ตามแผนแล้ว แต่ยังไม่ใช่ชัดเจน เพราะครูส่วนหนึ่งยังต้องการพัฒนาเทคนิคการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ และ อีกโรงเรียนหนึ่งจัดได้แล้วแต่ยังไม่สมบูรณ์ เพราะยังไม่สามารถเชื่อมโยงการใช้ทักษะพื้นฐาน การทำงานที่ชีวิตประจำวันของนักเรียนต้องการกับวิชาการที่สอนได้ และสำนักงานสถาบัน ราชภัฏ (สำนักมาตรฐานการศึกษา สำนักงานสถาบันราชภัฏ กระทรวงศึกษาธิการ และ สำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา, 2545) สนับสนุนสถาบันราชภัฏ 5 แห่งโดยให้แต่ละแห่ง ร่วมกับโรงเรียน 1 โรง ในพื้นที่จังหวัดสุพรรณบุรี ทำการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วมเพื่อพัฒนา ศักยภาพของโรงเรียนในการปฏิรูปการเรียนรู้ให้เกิดคุณภาพกับผู้เรียนตามมาตรฐานการศึกษา ของชาติ ผลการวิจัย พบว่า โรงเรียนที่ร่วมโครงการทั้ง 5 โรงเรียน สังกัดกรมสามัญศึกษา 1 โรงเรียน สำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ 4 โรงเรียนครูส่วนใหญ่สามารถ จัดทำเพิ่มปฏิบัติการสอนและการนิเทศ ด้านผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนส่วนใหญ่โรงเรียนยังใช้ การได้รับรางวัลของนักเรียน จากการประกวดแข่งขันด้านวิชาการเป็นตัวตัดสินคุณภาพ

องโรงเรียน ส่วน Barnhart (2001 อ้างถึงใน พงนา เทียนธาดา, 2543, หน้า 99) ได้ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยเสี่ยงที่จะทำให้การจัดการศึกษาล้มเหลวเมื่อพิจารณาจำแนกโรงเรียนเป็น 3 ประเภท คือ โรงเรียนขนาดเล็ก โรงเรียนที่อยู่ชนบทและโรงเรียนที่มีความพร้อมทางทรัพยากรบริหาร โดยได้ศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพจากกรณีตัวอย่าง 2 กรณี ปรากฏว่า การรับทราบสภาพปัญหาทางการเงินของโรงเรียน ของผู้มีส่วนได้เสียแตกต่างกัน บางกลุ่มรับทราบข้อมูลละเอียด บางกลุ่มรับทราบทั่วไปและบางกลุ่มรับทราบอยู่ในวงจำกัด ผู้มีส่วนได้เสียของโรงเรียนจะโยนภาระเรื่องงบประมาณว่าเป็นเรื่องที่รัฐจะต้องรับภาระแต่ละดำเนินการที่จะสนับสนุนการจัดการเรียนการสอนบ้างแต่ก็เฉพาะ โรงเรียนของตัวเอง เท่านั้น ซึ่งมีผู้มีส่วนได้เสียของโรงเรียนรับทราบและตระหนักดีว่าการที่โรงเรียนมีขนาดเล็กมีแนวโน้มที่จะมีความเสี่ยงเรื่องภาระค่าใช้จ่ายที่สูงกว่าโรงเรียนขนาดใหญ่กว่า และรู้ว่าคุณภาพของโรงเรียนขนาดเล็กมักจะไม่ได้ในเรื่องของหลักสูตรและการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตร

Brummel (1998) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องความร่วมมือของผู้ปกครองกับสถานศึกษาและผู้บริหารซึ่งมีผลต่อการศึกษานักศึกษาในชุมชนอเมริกากับอินเดีย พบว่า ความร่วมมือของผู้ปกครองกับสถานศึกษาและผู้บริหาร เป็นกุญแจสำคัญต่อการปฏิรูปการศึกษา เพราะความคิดเห็นหรือค่านิยมของผู้ปกครอง คือ สิ่งที่มีคุณค่าต่อผู้ให้บริการ คือ สถานศึกษา เพื่อนำไปสู่ การเปลี่ยนแปลงการพัฒนาการศึกษาและทำให้เกิดความร่วมมือกับสถานศึกษา ความร่วมมือ ทางด้านวัฒนธรรมผู้ปกครองได้ร่วมมือสร้างกฎ ระเบียบต่าง ๆ รวมทั้ง การวางแผนนโยบายและความเข้าใจอันดีต่อกันส่วน ทศนีย์ ลักขณาภิชนัช (2540) ได้ศึกษารูปแบบและกระบวนการของความร่วมมือระหว่างองค์กรที่ก่อให้เกิดการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community – based Approach) ว่ามีองค์ประกอบสำคัญดังนี้ 1) การสร้างองค์กรแห่งความร่วมมือ 2) การสร้างเครือข่ายในการติดต่อสื่อสารและประสานงานความร่วมมือระหว่างบุคคลหรือกลุ่มคนที่เป็นเครือข่าย 3) การแลกเปลี่ยนประสบการณ์หรือพัฒนาความรู้ความเข้าใจในการทำงาน 4) การแต่งตั้งคณะกรรมการดำเนินงาน 5) การกำหนดกรอบกิจกรรมหรือลักษณะงานที่ทำ 6) การติดตามประเมินผลเพื่อขจัดปัญหาหรืออุปสรรคในการดำเนินงานซึ่งใกล้เคียงกับผลการวิจัยของ อมรรัตน์ ภิญโญนนตพงษ์ (2546 อ้างถึงใน สมบัติ ท้ายคำเรือ, 2547, หน้า 68) ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนารูปแบบความร่วมมือทางวิชาการด้านการเรียน การสอนระหว่างสถาบันอุดมศึกษาของรัฐผลการวิจัยทำให้ได้รูปแบบ ความร่วมมือทางวิชาการเรียนการสอนสำคัญ 4 ด้านดังนี้ 1) หลักการของความร่วมมือทางวิชาการด้านการเรียนการสอน 2) โครงสร้างและกลไกความร่วมมือทางวิชาการเรียนการสอน 3) ประเภทของกิจกรรมความร่วมมือ

ทางวิชาการด้านการเรียนการสอน ประกอบด้วย ด้านหลักสูตรและการจัดการเรียนการสอน กิจกรรม
 ด้านอาจารย์และกิจกรรมด้านอุปกรณ์ ทรัพยากรที่ใช้สนับสนุนการจัดการเรียนการสอนและอาคาร
 สถานที่ 4) การจัดและดำเนินการความร่วมมือทางวิชาการด้านการเรียนการสอนประกอบด้วย
 วิธีการสร้างให้เกิดความร่วมมือทางวิชาการแหล่งทุนที่ใช้สนับสนุนความร่วมมือ การประสานงาน
 ความร่วมมือ การจัดทำและพัฒนาโครงการความร่วมมือและติดตามประเมินผลความร่วมมือและ
 ในส่วนของ ชีระพงษ์ แก้วหาญ (2543) ได้ทำการวิจัยเรื่องการพัฒนารูปแบบความร่วมมือระหว่าง
 ภาครัฐบาลและองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) และองค์กรประชาชนให้ความสำคัญกับกิจกรรมการ
 วางแผนปฏิบัติและดำเนินการร่วมกันมากที่สุด โดยองค์กรพัฒนาเอกชน (NGO) มีการปฏิบัติ
 กิจกรรมที่มีผลต่อความสำเร็จในความร่วมมือสูงกว่าหน่วยงานภาครัฐและองค์กรประชาชน
 ส่วนองค์กรประชาชนให้ความสำคัญกับกิจกรรมมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและการติดตาม
 ประเมินผลสูงกว่าหน่วยงานอื่นซึ่งถือว่าเป็นจุดเด่นที่สำคัญในการส่งเสริมความร่วมมือ
 โดยแต่ละองค์กรร่วมดำเนินกิจกรรมภายใต้แผนปฏิบัติร่วมในการตัดสินใจขึ้นดำเนินการร่วม
 สนับสนุนทรัพยากร และร่วมติดตามประเมินผลซึ่งจะทำให้เกิดการยอมรับซึ่งกันและกัน และ
 มีการพัฒนาแนวและปฏิบัติการบริหารจัดการภายใต้ความร่วมมือ รวมทั้งมีการประสานนโยบาย
 และแผนปฏิบัติมากขึ้น โดยมีปัญหาอุปสรรคที่สำคัญ คือ ขาดการประสานนโยบายและแผน
 ขาดการวางแผนและดำเนินการร่วมกัน ขาดการพัฒนาแนวปฏิบัติและการบริหารจัดการ
 ขาดการสนับสนุนทรัพยากร และปัญหาขาดการยอมรับซึ่งกันและกัน